

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Басқару институты
қолжазба құқығында

Сыздығалин Нұркен Нұрғалиұлы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОЛТҮСТІК ӨҢІРЛЕРІН ДАМУ
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ
(Ақмола Облысы Есіл ауданының мысалында)

«7M041 – Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша
«7M04122 – Өңірлік даму» білім беру бағдарламасы

«7M04122 – Өңірлік даму» білім беру бағдарламасы бойынша Бизнес және басқару магистрі
дәрежесін алу үшін магистрлік жоба

Ғылыми жетекші _____ экономикалық ғылымдарының
кандидаты, доцент Б.Ғ. Мұқан

Жоба қорғауға жіберілді « _____ » _____ 2023 ж.

Институт директоры: _____ саяси ғылымдарының
докторы З.С. Гаипов

Астана, 2023

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	4
КІРІСПЕ.....	6
НЕГІЗГІ БӨЛІМ	7
ҚОРЫТЫНДЫ.....	37
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ.....	40

Нормативтік сілтемелер

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік-құқықтық актілерге сілтемелер пайдаланылды:

Қазақстан Республикасының Жер кодексі;

«Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы N 148 Заңы.

«Астық туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 19 қаңтардағы №143 Заңы.

Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 270 қаулысы

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі 2021 – 2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АӨК	- Аграрлық өнеркәсіп кешені
ДАТАР	- Delegation a l'Amenagement du Territoire et a l'Action Regionale
ДИАКТ	- Delegation interministerielle a l'amenagement et a la competitivite des territories
ЖІӨ	- Жалпы ішкі өнім
ЖӨӨ	- Жалпы өңірлік өнім
ЕЭС	- Еркін экономикалық аймақ
ЖШС	- Жауапкершілігі шектеулі серіктестік
ҚР	- Қазақстан Республикасы

Кіріспе

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Тарихи тұрғыдан алғанда, белгілі бір табиғи және климаттық жағдайларға байланысты солтүстік аймақтар әрқашан аз қоныстанған. Күнтізбелік жыл ішінде температура режимінің 80°C-қа дейінгі өзгерістері бар қатал климат және шексіз даладан тығыз тайгаға дейінгі қоршаған ландшафттың қалыптасуының белгілі бір шарттары Экономикалық қызмет үшін қолайлы жағдай туғызды.

Бір-бірінен алыс орналасқан көптеген елді мекендер мен жоғарыда аталған төтенше жағдайлар мемлекетке азаматтардың тұруы үшін қолайлы орта құруға кедергі келтіреді.

Үлкен дамымаған және қиын жер, 6 айға созылатын қатал қыс, кез-келген көлік тізбегінің болмауы, тіпті үлкен кеңестік құрылыстар кезеңінде де солтүстік аймақтарды экономикалық тұрғыдан жоғалтқан жағдайға қойды. Мысалы, Қазақстанның солтүстігінде тың жерлерді игеру және Ресейде Уренгой газ кен орнын ашу сияқты жобалар экономикалық тұрғыдан үлкен шығындарды талап етті.

Жобаның мақсаты. Бұл жобаның мақсаты Қазақстанның солтүстік өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы теңгерімсіздікті төмендетуге мүмкіндік беретін тетікті әзірлеу болып табылады.

XX ғасырдың ортасында тың жерлерді игергеннен кейін елдің солтүстігінде ауылшаруашылық аймағының атағы сенімді түрде бекітілді. Қазіргі Қазақстан үшін мұның да оң және теріс жақтары бар. Артықшылықтары-бұл аймақ өзінің мамандануы мен экономикалық құрылымын анықтады, ал кемшіліктері ауыл шаруашылығы қызметтің ең тиімді түрінен алыс екендігімен анықталады және менің ойымша, бұл біздің еліміздің солтүстік аймақтарының дамуының төмен қарқынының мәні.

Аймақтың негізгі саласының төмен кірістілігінен басқа, оған салықтық жеңілдіктер мен субсидиялар түрінде үлкен артықшылықтар беріледі. Бұл үрдіс өз кезегінде кәсіпкерлер үшін "жайлылық аймағын" құрды және одан кәсіпорындарды одан әрі дамыту үшін шығу қиын болады.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, мемлекеттік бюджетті қалыптастыру үшін жаңа көздерді әзірлеу қажет деп санаймын. Бұл жұмыстың негізгі құралы-қолда бар ресурстарды пайдалану. Бұл барлық 30 жыл ішінде барлық трибуналардан ауыл шаруашылығындағы өнім мен еңбек өнімділігінің артуы туралы айтылғандығына байланысты, бірақ іс жүзінде құрғақ статистиканың барлық сандары өткен ғасырдың 1988 жылынан бері қатып қалған сияқты.

Зерттеу нысаны. Бұл зерттеудің объектісі Қазақстанның солтүстік өңірлері болады. Өйткені олар әлеуметтік – экономикалық, өндірістік равитацияның өзіндік ерекшелігі бар оқшауланған аймақтар.

Солтүстік өңірлердің астында біздің кең Отанымыздың Ақмола, Солтүстік Қазақстан және Қостанай облыстарын ескерген жөн. Ал зерттеу жұмыстарын жүргізудің негізгі театры ретінде мен үшін туған Ақмола облысының Есіл қаласы таңдалды. Менің кішіпейіл пікірімше, солтүстік аймақтардың елді мекендерінің тарихи дамуын белгілеу үшін стандарт болып табылатын шағын қала.

Зерттеу пәні. Бұл зерттеудің тақырыбы қолда бар және жасырын ресурстарды тиімді пайдалану болып табылады, бұл өз кезегінде "бай емес" солтүстік аймақтарды одан әрі дамытудың негізгі механизмі болып табылады. Бұл кәсіпорындардың жылжымалы мүлкіне қосымша салық салу және мемлекеттік қызметкерлердің кейбір санаттарының табыс салығы бойынша жеңілдіктерін алу сияқты құралдар. Бұл қысқа мерзімді перспективаға қатысты. Ұзақ мерзімді перспективада бұл экономиканы аграрлықтан аграрлық-технологиялық экономикаға әртараптандыру. Аймақтың өзі ішкі сұранысты да, сыртқы сұранысты да жаба отырып, қажетті Күрделі Технологиялық машиналар мен жабдықтарды өз бетінше өндіретін жерде.

Зерттеу әдістері. Дедукциялық және индукциялық әдіс, сараптама және сандық, сапалық талдау.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Мемлекеттік аймақтық саясат жалпы қабылданған теорияға немесе модельге негізделген және аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын басқару бойынша шаралар кешені болып табылады. Теориялық модельді дұрыс таңдау аймақтардың шектеулі ресурстарын ұтымды пайдалануды қамтиды, бұл олардың тиімді дамуына және сайып келгенде өмір сүру сапасының жақсаруына әкеледі. Осылайша, қолданбалы тұрғыдан алғанда аумақтарды орнықты дамыту мақсатында Өңірлік даму теорияларын және оларды Қазақстан жағдайларына бейімдеудің озық тәжірибесін зерделеу маңызды. Кеңістіктік дамудың қолайлы теориясын таңдау үлкен маңызға ие, өйткені ол басқару шешімдерін бекіту және аймақтық саясатты жүргізу әдістерін, формалары мен құралдарын іздеу процесінің негізі болып табылады.

Қазақстан үшін өңірлік дамудың үздік тәжірибелерін іздеу және бейімдеу және әлеуметтік-экономикалық саладағы аумақтарды саралауды тегістеу міндетін шешу кезінде оларды басқарудың тиімді әдісін іздеу маңызды міндет болып табылады. Бүгінгі таңда кеңістіктік дифференциация мәселесін және оның экономикалық өсуге әсерін зерттеудің теориялық бағыттарының әдістемесі толық зерттелмеген. Өңірлердің біркелкі дамымауы мен Қазақстан экономикасының тұрақты өсуі арасында себеп-салдарлық байланыстар орнату қажет.

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басында Солтүстік Қазақстан мен басқа өңірлердің халқы нарықтық экономикаға көшумен бірге жүретін және ең алдымен экономикаға, демек, адамдардың өмірінің барлық салаларына әсер еткен қарқынды өзгерістерге тартылды. Бастапқыда реформалар мақсатты, объективті түрде анықталған өзгерістермен сипатталды, бұл экономикалық жүйені берілген траектория бойынша жаңа күйге айналдыру қажеттілігін көрсетеді және оның шектеулі әкімшілік әсерін ескере отырып.

Сонымен қатар, аталған терминологияның ғылыми әдебиеттерде қалай түсінілетінін қарастырған жөн деп санаймыз.

А. Г. Гранбергте аумақ "белгілі бір аумақпен, географиялық орналасуымен және басқа белгілерімен сипатталатын қатты жер бетінің шектеулі бөлігі" ретінде анықталады. Табиғи-климаттық жағдайлар, ресурстық шикізат мазмұны, географиялық орналасуы, халықтың құрамы бойынша объективті гетерогенділікке байланысты бұл ғалымның көзқарасы бойынша аумақ құрылымы аталған аспектілер бойынша біртекті аймақтарға бөлінеді.

Э. Б. Алаев «өңір» сөзі латынның «regio» сөзінен шыққан, «аймақ», «ел» деген мағынаны білдіреді. Қазақстанда "өңір" термині жоғарғы тәртіптің әкімшілік бірлігін – облысты, астана және Республикалық маңызы бар қала мәртебесі бар қаланы белгілеу үшін қолданылады. Республика 20 өңірге бөлінді: 17 облыс, 3 Республикалық маңызы бар қала.

Шетелдік дереккөздерде «өңір» терминінің синонимі «аудан» сөзі болып табылады, бірақ қазақстандық тәжірибеде ол аумақтың көлемі жағынан кішірек, тиісті әкімшілік бірлікті облыстың немесе қаланың құрамдас бөлігі ретінде көрсету үшін қолданылады. Сондай-ақ, «аудан» сөзі кеңістікті оның ерекшелігіне қарай анықтау үшін «экономикалық», «әкімшілік», «қылмыстық» және т.б. сын есімдермен белгіленген тіркестерге енеді.

Әлемнің бірқатар ғалымдары бұл аймақты әлеуметтік жүйелер ретінде қарастырғаны белгілі, олардың ішінде О.М.Барбаков бұл бірлік "қоғамның барлық белгілеріне ие біртұтас әлеуметтік жүйе. Бұл жүйенің біртұтас құрылымы бар, оның ішінде физикалық- географиялық, экономикалық, саяси-әкімшілік, этникалық, әлеуметтік-мәдени, құқықтық, саяси ішкі құрылымдар, аймақ өмірін ұйымдастырудағы басқару институттарының ролін анықтайтын оларға сәйкес әлеуметтік институттар». Мұндай аумақтық бірліктегі процестерді әлеуметтік факторларды есепке алмай тиімді басқару мүмкін емес және оны құрылымдауды талап етеді, бұл бірлескен өзара іс-қимыл дамуды қамтамасыз ететін ішкі жүйелерге бөлуді білдіреді. Схемалық түрде аймақтық жүйенің құрылымы басқару объектісі ретінде экономикалық ішкі жүйенің өзегімен бір-бірінің үстіне қойылған сақиналар түрінде берілген.

Егер біз жобаның экономикалық компонентін қарастыратын болсақ, онда отандық және ресейлік ғалымдардың еңбектерін қарастыру маңызды.

Ресейлік ғалым В. И. Кушилиң атап өткендей, бір сәтте нарықтарды құру идеясының өзі экономикалық реформаның мақсаты мен стратегиясына айналды, әдетте тез өзгеру процесімен бірге жүретін көптеген қиындықтарды қалдырды. Өзін-өзі реттеу, сұраныс пен ұсыныстың Автоматты заңы, еркін бәсекелестік және дамудың қозғаушы күші ретінде жеке, жеке қызығушылық принциптеріне негізделген нарықтық экономикалар ең тиімді болып табылатыны белгілі болды. Алайда, бүгінде капиталистік экономиканы дамытудың эволюциялық жолында өркениеттің дамуындағы қайшылықтарды шешу қиындай түсуде. Біз экономикалық өсудің жалпы баяулауына, біркелкі емес экономикалық дамуға, жекелеген елдер мен олардың топтары арасындағы жойқын бәсекелестікке, тапшы ресурстар үшін күреске, халықаралық терроризмге, экономикалық мүдделер мен экологиялық проблемалар аймақтарындағы әскери қақтығыстардың күшеюіне куә болып отырмыз. Мұнда сыртқы консультанттар мен үкіметтік емес ұйымдар белсенді жұмыс істейді, ал Трансұлттық компаниялар Мемлекеттік бағдарламалар мен жекелеген ену жобаларын қаржыландыруға, сондай-ақ өтпелі аймақ елдеріндегі жүйелер мен қала құраушы кәсіпорындарды басқаруға және сатып алуға қатысады. Әлемдік экономиканың жаһандануының қазіргі координаттарында шетелдіктер үшін әзірленген шешуші тұжырымдамалар мен бағдарламалар негізінен дамушы елдер тарапының мүдделеріне және енгізу аумағын алып жатқан ұлттық өңірлер кәсіпорындарының мүдделеріне негізделеді. Колосов атап өткендей, трансұлттық ірі капитал-бұл әлемдік сауданың жартысынан көбін басқаратын қуатты күш. Ұлттық ғана емес, сонымен қатар аймақтық және қалалық экономикалық модельдердің қалыптасуы трансұлттық және Ұлттық капиталды

тасымалдаушылар, жаһандық олигархия және ұлттық элита арасындағы мемлекеттік билік құралдары үшін қызу күресте орын алады.

Қазақстан осы қуатты глобалистік көп бағытты экспансияға қарсы тұра ала ма? Экономикалық, технологиялық, білім беру, ғылыми және мәдени салалардағы ұлттық аймақтар арасындағы Интеграция бүгінде бұрынғыдан да маңызды. Мемлекет және жеке сектор қаржыландыратын іргелі және қолданбалы ғылымдар саласындағы зерттеулер, радикалды және қалыпты инновациялар, білім және ғылым, адами капитал және инфрақұрылым, солтүстіктегі кластерлік бастамалар, икемді сыртқы және ішкі саясат сияқты басым салаларға инвестициялар Қазақстанды экономикалық қайта құрудың әлеуметтік қолайлы жолына апаруы мүмкін. Объективті шарттарды сақтай отырып, серпіліс жасауға, солтүстіктің дамуындағы артта қалудың теріс тенденциясын үзіп қана қоймай, сонымен қатар экономикалық саясат бағыты сақталса, озық әлемдік тәжірибе мен бай ресурстарды сіңіруге барлық негіз бар.

Бүгінгі таңда зерттеу үшін өңірдің физикалық-географиялық, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық жағдайларына қатысты еңбек өнімділігін өрістетуде жергілікті қауымдастықтарда тарихи қалыптасқан аумақтық тіршілікті қамтамасыз етудің дәстүрлі нысандарының сипаты, бағыты мен өзара іс-қимылы, қоныстану, аймақ, ел немесе әлемдік қоғамдастық деңгейіндегі нарықтық экономиканың қалыптасып келе жатқан моделімен ұштастыра отырып, ерекше мәнге ие: нарықтық реформалар ХХ ғасырдың басында нарықтық фундаменталистік монетаристік тұжырымдамаға негізделген, шок терапиясы ретінде жүзеге асырылды, олар құндылықтарды өзгертті, бұрын қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық қатынастарға айтарлықтай нұқсан келтірді және аумақтық құрылымдардың жұмысында елеулі проблемалар туғызды.

Қалиев атап өткендей, Қазақстанда мемлекеттің әлеуметтік функциялар үшін жауапкершіліктен бас тартуы Әлеуметтік сала, білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық объектілерінің едәуір бөлігінің бүлінуінен және жойылуынан көрініс тапты. Бұл елдің басты байлығы - оның жұмыс күшінің көбеюіне қауіп төндіреді.

А. В. Колосовтың тұжырымдары адамзат қоғамын жетілдірудің прогрессивті революциялық идеяларының әсерінен жақсы негізделген, тарих бірнеше рет көрсеткендей, қоғамның тіршілігін қамтамасыз етудің негізгі жүйелері үшін (халықтың көбеюі, физикалық және психикалық денсаулық, білім беру кешені, экономика) кез-келген радикалды экономикалық өзгерістердің конструктивті және деструктивті салдарының рұқсат етілген пропорцияларының шекаралары жиі ескерілмейді. Мысал ретінде келесілерді келтіруге болады. Ғылыми негізделген мемлекеттік реттеу деңгейін төмендету идеясын талап ететін елдегі жұмыс істеп тұрған шетелдік консультанттардың ықпалымен реформаторлар 1990 жылдары Батыс Еуропа нарығын қалыптастыру жолының қысқартылған нұсқасын, яғни табиғи күштердің үстемдігін, өнеркәсіптік және ауыл шаруашылығы әлеуетінің бұзылуын, стагфляцияны, капиталдың бастапқы жинақталуын, коммерциялық капиталды,

содан кейін өнеркәсіптік капиталды және өндірісті қалыптастыруды құра алды. Бұл кезеңде Батыс Еуропаның капиталистік жолы қысқартылған нұсқада болса да қайталанарды.

Бұл кезең әлеуметтік-экономикалық даму жүйесіндегі және экономикамыздың өңірлік құрылымындағы ең әлсіз буындарды анықтайды. Дәл осы жерде Қазақстанның солтүстік өңірлерінің экономикалық дамуының ең кең тараған, ең ірі және маңызды санаты - "шағын қалалар" ең көп шығынға ұшырады.

Қазіргі жағдайда шағын қалаларды басқару жөніндегі мемлекеттік институттардың мүмкіндіктері күрделене түсті, Стратегиялық менеджмент деңгейінде мемлекеттік басқарудың тиімді жүйесін қолдану қажеттілігі артты, ал қалалардың әлеуметтік-экономикалық жүйелерін үйлестіру сыртқы қаржыландыру көздерінің аздығымен жолға қойылуы тиіс. Мемлекеттік басқаруды орталықсыздандыруды тереңдету өңірлік және жергілікті билік органдарының өкілеттіктерін кеңейтуді, шетелдік инвесторларды қоса алғанда, орта және ірі кәсіпорындармен тұрақты әріптестік қатынастарды орнатуды, монополистік қызметті реттеуді қатаңдатуды, белгілі бір секторлардағы бәсекелестікті көтермелеуді, мемлекеттік кәсіпорындар мен мемлекеттік активтерді неғұрлым тиімді басқаруды, шағын және орта бизнесті дамытуды талап етеді. Осылайша, шағын қалалар шешім қабылдауда айтарлықтай дербестікке ие болуы үшін оларды Өңірлік даму шеңберінде, әсіресе шағын қалалар мен өңірлерде үйлестіру қажет, бұл тұрақты дамуға қол жеткізу және ел халқының едәуір бөлігінің әлеуметтік-экономикалық проблемаларын шешу үшін табиғи таңдау болды.

Бүгінгі таңда реформалар жылдарында Жоғары әлеуметтік баға төлей отырып, Қазақстанның өңірлік экономикасы сапалы жаңа негізде жандануда. Оның ішінде шағын қалалардың экономикасы қалалық аумақтармен байланысты ауылдық өнеркәсіп, қаржы және сервистік секторлардың әлеуетті өсу нүктесі ретінде.

Посткеңестік елдердің, әсіресе Қазақстанның солтүстігіндегі шағын қалалардың ортақ негіздері бар, бірақ дамудың әртүрлі қарқыны мен заңдылықтары бар. Даму проблемаларының ұқсастығы мен шарттылығы бүгінде байыпты ғылыми зерттеулердің, өзіндік тәжірибе мен өкілді фактологиялық базаның жинақталуының арқасында ғылыми-теориялық жалпылау деңгейіне және осы санаттың болашағы туралы гипотезаларды тұжырымдау мүмкіндігіне қол жеткізді. Бұл аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуындағы рөлін түсіну үшін жаңа экономикалық жағдайда дамыған шағын қалаларды теориялық және әдіснамалық зерттеу қажеттілігін анықтады. Ол үшін шағын қалалардың әлеуметтік-экономикалық жүйелерін жіктеу, олардың принциптерін анықтау, тұрақты даму әдістерін анықтау және ең маңызды көрсеткіштердің ұсынылған мәндеріне қол жеткізудің тиімді әдістері мен әдістерін беру қажет.

Өңірлерді дамытудың халықаралық тәжірибесі

Қазақстанның солтүстік өңірлерін дамыту перспективасын қарастыру кезінде өңірлік саясат мәселесінде дамыған және дамушы елдердің тәжірибесін қарастыру қажет деп санаймын. Егер сіз әлем картасына қарасаңыз, онда дамыған елдердің көпшілігі дәл Солтүстік жарты шарда орналасқан.

Сондай-ақ, шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, аймақтық саясаттың түрлері мемлекеттік құрылымның түріне байланысты, ал оны жүзеге асыру аумақтық айырмашылықтардың көрсеткішіне әсер етеді. Бірыңғай құрылымы бар елдерде аймақтық саясат орталық биліктің институционалды оқшаулануын білдіреді. Федеративті мемлекеттерде федерация субъектілері жалпымемлекеттік аймақтық саясат құрылымында үлкен құқықтарға ие. Алайда, іс жүзінде федералды Штаттарда аймақтық саясатты жүргізуде белгілі бір қиындықтар туындайды. Аз дәрежеде бұл басқарудың басқа деңгейінің пайда болуымен, ал көп жағдайда-өзара қолайлы келісімге қол жеткізудің күрделі процесі негізінде туындайтын саяси-психологиялық дифференциациялардың пайда болуына тәуелділікпен байланысты. аймақтық жоспарлаудың негізгі қатысушылары.

Ең алдымен, мен Скандинавия елдерінің тәжірибесіне жүгінгім келеді. өйткені олар "Солтүстік" ұғымының эталоны болып табылады, сондай-ақ адами капиталды, білім беруді, инфрақұрылымды дамыту бойынша барлық мүмкін әлемдік рейтингтерді және халықтың бақыт деңгейі бойынша рейтингтерді басқарады.

Швеция. Швециядағы Ұлттық аймақтық даму бағдарламасы алғаш рет 1972 жылы, содан кейін әр 3-4 жыл сайын қабылданды. Сонымен, 1985 жылы Риксдаг қабылдаған аймақтық саясат туралы заңда негізгі мақсаттар келесідей тұжырымдалды.

Аймақтық саясат елдің әртүрлі бөліктерінің теңгерімді демографиялық дамуына ықпал етуге және Швецияда тұрғылықты жеріне, қызметіне және қолайлы қоршаған ортаға қарамастан барлығына қамтамасыз етуге бағытталуы керек. Ауылдық жерлерді дамыту әлеуеті пайдаланылуы тиіс.

Өңірлік саясат еліміздің барлық бөліктерінде, сондай-ақ өңіраралық теңгерім үшін кәсіпорындардың, жұмыспен қамтудың және т.б. оң дамуына жәрдемдесу мақсатында жүргізілуі тиіс. Аймақтық саясат қол жетімді жергілікті және аймақтық ресурстарды жұмылдыруға негізделуі керек.

Осы мақсаттарға жету үшін Үкімет пен риксдаг қабылданған барлық маңызды шешімдердің аймақтық дамуға әсерін қарастырды, Аймақтық саясат шараларының жиынтығын әзірледі және Швецияның аймақтық саясатының негізгі бағыттарын анықтады. Күрделі ұзақ мерзімді проблемалары бар

аймақтар негізінен Қиыр Солтүстікте және 7 Солтүстік ләннің ішкі аудандарында болды.

Аймақтық дамуға көмек негізінен лен басқармасы (жергілікті үкіметтер) және мемлекеттік өнеркәсіптік басқару ("Statens industriverk" немесе SIND) болды. Жекелеген фирмаларды қолдау туралы шешімдерді үкімет (Өнеркәсіп министрлігі) ерекше жағдайларда ғана қабылдады.

1985 жылғы Аймақтық саясат туралы заң Солтүстік Швецияда ҒЗТКЖ-ны кеңейтуге қаражат бөлу туралы ұсынысты қамтиды. Аймақтық саясат бюджетінен Умеа университетіне биотехнология саласындағы зерттеулер мен әзірлемелерді кеңейту үшін төрт жылдық кезеңге, Лулеа технологиялық институтына компьютерлік технологияларды зерттеуге және Кируна геофизикалық институтына ғарыштық зерттеулерге бөлінген қаражат бөлінді. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсалатын шығындардың артуы елдің осы бөлігінде университетте немесе институтта немесе бірлескен кәсіпорындар түрінде жоғары технологиялық кәсіпорындарды құру шарттарын жақсартты.

Сонымен қатар, оқу және ғылыми-зерттеу қызметінің негізгі бөлігі санаулы жерлерде ғана шоғырланған. Сондықтан, бір жағынан осы өңірлердегі компаниялар, екінші жағынан оқу орындары мен ғылыми ұйымдар арасындағы байланысты тереңдету арқылы олардың осы саладағы жетекші қауымдастықтардың білімге қол жеткізуін жеңілдету үшін басым бағыттар бойынша күш-жігер жұмсалды.

Технологиялық орталықтар ұйымның тағы бір түрі болды. Олар әртүрлі мүдделі тараптардың, кәсіпорындардың, гимназиялардың, жоғары оқу орындарының және т.б. арасындағы ынтымақтастыққа негізделген және жаңа технологияларды, негізінен шағын және орта кәсіпорындарға таратудың әртүрлі әдістерін пайдалана отырып, технологиялық деңгейді күрт арттыруды көздейді. Бұл кеңес беру қызметтері, зерттеу жұмыстары, білім беру және жабдықтарды жалға алу түрінде болды. Өңірлік дамуға көмек көрсету жүйесіндегі негізгі шығыстар орналастыруға арналған субсидияларға, инвестицияларға субсидияларға, орналастыруға арналған қарыздарға және шартты көмекке тиесілі болды. Субсидиялар мен қарыздар беруге өтініштер капитал салымдарын жүзеге асыру көзделген ләннің басқармасына жіберілді. Содан кейін мәлімдеме бойынша шешімді лән кеңесі немесе SIND қабылдады (егер инвестиция көлемі 12 миллион КР-ден асса).

Егер өңірлік саясат тұрғысынан жүзеге асырылатын инвестициялар өте маңызды болса, онда компаниялар жаңа қызметтік персоналды даярлауды қаржыландыруға арнайы шартты көмек ала алады, маркетинг пен өнімді әзірлеуге арналған арнайы шығыстар немесе егер олар қондырғыларға немесе жабдықтарға арналған шығындармен тікелей байланысты болмаса, қызметті кеңейту бойынша басқа да бастапқы шығыстар. Шартты көмектің максималды сомасы шығындардың 50% құрады.

1990 жылы риксдаг 90-шы жылдарға арналған аймақтық саясат бағдарламасын қабылдады, оның негізінде Солтүстік Швецияның, сондай-ақ

Орталық Швецияның батыс бөлігіндегі демографиялық даму және халықты жұмыспен қамту мәселелері ерекше болды. Ұзақ мерзімді және ауыр аймақтық проблемаларға тап болған барлық коммуналар мен коммуналардың бөліктері екі басым аймаққа — 1-аймақ пен 2-аймаққа топтастырылды.

Қолдауға мұқтаж өңірлерді бөлу өңірлік проблемалардың күрделілік дәрежесінің сандық және сапалық көрсеткіштеріне негізделді. Сандық факторлардың ішінде жұмыссыздық деңгейі, ерлер мен әйелдердің жұмыспен қамту деңгейі, сондай-ақ соңғы жылдардағы демографиялық даму бар. Сапа критерийлеріне нарықтардан қашықтық, климаттық жағдайлар, халықтың төмен тығыздығы және еңбек нарығындағы жергілікті жағдайлар кірді.

Кейбір аудандар (мысалы, Солтүстік Швецияның жағалау бөлігі және Оңтүстік-Шығыс Швеция) енді басымдықтардың қатарына кірмеді, өйткені олар дамудың жақсы алғышарттарына ие және олардың проблемалары соншалықты ауыр деп саналмады. Бұл аудандар көбінесе Жұмыспен қамтудың күрделі проблемалары жоқ үлкен бірлескен еңбек нарықтарының бөлігі болды.

Сонымен қатар, Үкімет белгілі бір коммунаны уақытша субсидиялауды қажет ететін аймаққа енгізе алады. Ерекше жағдайларда, егер жұмыспен қамту проблемалары кәсіпорынның жабылуынан немесе басқа, ұқсас себептермен туындаса, ол басым бағыттардан тыс кәсіпорындарға аймақтық көмек көрсете алады.

Енді мемлекеттен субсидия алған облыстар азайып, Швеция аумағының 59% - и және халықтың шамамен 8% - ы құрады.

Осы бөлімнің екінші зерттеу объектісі-Франция Республикасы. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында бұл ел біздің елімізде жүргізіліп жатқан көптеген реформалардың доноры болды. Осыған байланысты өңірлік дамудағы тәжірибеге де көз жүгірту маңызды.

Франция. Францияның аймақтық саясатының өзіндік ерекшеліктері бар, олар мемлекеттің біртекті құрылымымен, орталықтандырудың күшті дәстүрімен және кең аумағымен анықталады. Мұнда Франция Қазақстанға өте ұқсас. Францияның аймақтық саясаты ұзақ тарихқа ие және бірнеше кезеңнен өтті: біріншісі (1950-1970 жылдардың басы), екіншісі (1970 - 1990 жылдар) және үшіншісі (1990 жылдар).

Аймақтық саясат соғыстан кейінгі Францияда ұлттық аумақты дамытудағы ең күрделі қиындықтарды жеңу қажеттілігінің нәтижесі ретінде пайда болды. Бұл жағдайда зерттеушілер Париж аймағының шамадан тыс өсуіне және оның басқа аймақтардан артықшылығына қатты алаңдады. Париж экономикалық белсенді халықтың көп бөлігін құрайды. Ел аумағының небәрі 2,2% - ы. Алып жатқан Париж аймағында еңбекке қабілетті халықтың шамамен 30% - ы, қызмет көрсету қызметкерлерінің 30% - ы, менеджерлер мен басшылардың 40% - ы, білікті жұмысшылардың жартысы және зерттеушілердің үштен екісі тұрады. Сонымен қатар, Париждегі орташа жалақы басқа аймақтарға қарағанда 30% жоғары. Франция үкіметі үшін маңызды мәселе-оңтүстік-батыс, батыс және Орталық аймақтардың көп бөлігіндегі ауылшаруашылық аймақтарының тез нашарлауы. Экономикасы көмір, тоқыма

және металлургия өнеркәсібіне негізделген бұрынғы өнеркәсіптік аудандар (Францияның солтүстік-шығысы) да дағдарысқа ұшырады. Көмір өнеркәсібінің құлдырауы оның мұнай өнеркәсібінің динамикасымен салыстырғанда бәсекеге қабілеттілігінің жеткіліксіздігімен түсіндіріледі. Аймақтық экономикалардағы бұл құрылымдық проблемалар жұмыссыздықтың өсуіне, өмір сүру деңгейінің төмендеуіне, халықтың осы аймақтардан тез кетуіне және ұлттық экономикалардың күйреуіне әкелді.

Соғыстан кейінгі Франциядағы аймақтық саясаттың өрлеуі елдің дамуындағы ең күрделі мәселелерді шешу қажеттілігіне байланысты болды. Бұл тұрғыда зерттеушілер бірінші кезекте Париж аймағының шамадан тыс өсуіне назар аударды және көптеген жолдармен ол басқа аймақтарға қарағанда жақсы жағдайда болды. Париж экономикалық белсенді халықтың көп бөлігін құрайды. Ел аумағының небәрі 2,2% -. Алып жатқан Париж аймағында экономикалық белсенді халықтың шамамен 30% - ы, қызмет көрсету қызметкерлерінің 30% - ы, менеджерлер мен басшылардың 40% - ы, білікті жұмысшылардың жартысы және зерттеушілердің үштен екісі тұрады. Сонымен қатар, Париждегі орташа жалақы басқа аймақтарға қарағанда 30% жоғары. Франция үкіметі үшін маңызды мәселе-оңтүстік-батыста, батыста және Орталық Францияның көп бөлігінде ауылшаруашылық аймақтарының тез нашарлауы. Ескі өнеркәсіптік аудандар (Францияның солтүстік-шығысы) да дағдарысқа ұшырады, ал көмір, тоқыма және металлургия өнеркәсібі экономиканың негізгі тіректері болды. Көмір өнеркәсібінің құлдырауы оның қарқынды дамып келе жатқан мұнай өнеркәсібімен салыстырғанда бәсекеге қабілеттілігінің жеткіліксіздігімен түсіндіріледі. Осы жергілікті салалардың құрылымдық мәселелері жұмыссыздықтың өсуіне, өмір сүру деңгейінің төмендеуіне, осы аймақтардан халықтың тез кетуіне және елдің экономикалық құлдырауына әкелді. Сондықтан соғыстан кейінгі Франция аймақтарына тән проблемалардың экономикалық аспектісі көбінесе ұлттық аумақтың дамуын реттеу үшін бастапқы шараларды қабылдау және іске асыру қажеттілігін анықтады.

1963 жылы 14 ақпанда Францияның аймақтық саясатын жүзеге асыруға жауапты *datar* (жер және аймақтық даму жөніндегі мемлекеттік орган) құрылды. *DATAR*-дің пайда болуы елдің аймақтық дамуы мен аймақтық саясатын жүзеге асырудағы маңызды кезең болды. Құрылған сәттен бастап *DATAR* мыналарға жауап береді: 1) Экономикалық қызмет пен халықтың біркелкі кеңістікте бөлінуін қамтамасыз ету, сондай-ақ өңірлік дамудың диспропорцияларын жою. 2) өңірлік жоспарлау, теңгерімсіздіктерді түзету; 2) Өңірлік даму органдары, жергілікті билік органдары мен жекелеген компаниялар қабылдайтын Өңірлік даму шараларының пилоттық жобаларын ұсыну және қолдау. Аймақтық жоспарлау Франциядағы аймақтық дамудың мемлекеттік саясатының оң элементі болып табылады. Белгілі бір уақыт кезеңіне аймақтық экономикалық дамудың бағыттарын ұсынатын және негіздейтін аймақтық жоспарлау Ұлттық экономикалық және әлеуметтік даму жоспарының бөлігі болып табылады. Аймақтық саясаттың барлық қызметі

Орталық деңгеймен, соның ішінде осы салаға жауапты әртүрлі министрліктермен шектеледі. DATAR аймақтық саясат құралдары тиісті комитеттер арқылы нақты саясатты ведомствоаралық үйлестіруді, Париж аймағында экономикалық қызметті жүзеге асыруға және кеңейтуге арнайы рұқсаттар беруді және дамудың басым аймақтарында жұмыс істейтін компанияларға аймақтық дамуға субсидиялар беруді қамтиды. Жобаларды іске асыруды қаржыландыру FIAT (аумақтарды дамыту мен абаттандыруды қолдаудың Ұлттық қоры) және FIDAR (ауылдық аумақтарды дамыту және аумақтарды абаттандырудың Министрлік аралық қоры) арнайы қорлары арқылы жүзеге асырылады.

60-жылдардың ортасынан бастап. Францияда ірі орталықтардың жанында орналасқан жаңа қалалардың белсенді құрылысы жүргізілді. Атап айтқанда, Париждегі кәсіпорындар мен еңбек тұрғындарының шоғырлануын азайту үшін Сена өзенінің бойында 5 жаңа қала салу туралы шешім қабылданды, олар Парижге теміржол және автомобиль жолдары арқылы байланысуы керек еді. Аумақтардың инфрақұрылымын дамытуға көңіл бөлінді, әлеуметтік фактор да ескерілді-мұндай қалаларда жұмыс істейтін және тұратын халық үшін ерекше жағдайлар қарастырылды. Барлығы Париждің 8 жаңа спутниктік қалаларын салу жоспарланған болатын, бірақ бұл ниеттер француз үкіметінің ф.Перрудың өсу полюстерінің бұрын қолданылған тұжырымдамасынан біртіндеп бас тартуына және Елдің аймақтық саясатының парадигмасының өзгеруіне байланысты жүзеге асырылмады.

XX ғасырдың 60-70 жылдарындағы елдің аймақтық саясатының Басқа іс - шаралары жекелеген аумақтарды дамытуға бағытталған шектеулі және ынталандырушы сипаттағы әртүрлі аймақтық бағдарламаларды енгізу болды. Париж аймағына қатысты аймақтық саясаттың шектеу шаралары қолданылды, оған қалада жаңа өндірістік нысандар салуға тыйым салу (1955 ж. Жарлық) және елордалық аймақта жоғары білімді шоғырландыруға тыйым салу кірді. Өңірлік саясаттың осындай шараларының нәтижелері, жалпы алғанда, қайшылықты болып шықты. Бір жағынан, өңір халқының тұрақтануы 10 млн. адам деңгейінде болды, екінші жағынан, қаладан шығарылған 3 мың өнеркәсіптік кәсіпорын іс жүзінде Астанаға жақын (175 км аймақта) болды. Демек, Парижді орталықсыздандыру мәселесі шешілмеді.

Өңірлік саясаттың ынталандырушы (көтермелеу) шаралары елде неғұрлым кең аумақтық қолдануды тапты. Олардың ішіндегі ең тиімдісі-тиісті іс-шараларды өткізуге қатысатын кәсіпорындарға қаржылық көмек, ол мемлекеттік бюджет есебінен субсидиялар, қарыздар, кредиттер, салықтық жеңілдіктер түрінде жүзеге асырылады. Сонымен қатар, өңірлерге жергілікті билікпен бірлесіп талқыланған жеңілдікті шарттармен қарыз беру жиілеп кетті. Францияның 60-70 жылдардағы аймақтық саясатының шараларының бірі. сондай-ақ аумақтарды дамыту үшін арнайы ынталандыру ретінде Өнеркәсіптік кәсіпорындарды салу немесе кеңейту үшін сыйлықақыларды қолдану болды. Сыйлықты алу шарттары заңнамада белгіленген мөлшерден үлкен аймақтық кәсіпорындарға инвестиция салуды, сондай-ақ белгілі бір жұмыс орындарын

құруды қамтыды. Сыйлықақы мөлшері инвестиция көлемінің 6-дан 25% - на дейін бағаланды және негізінен аймақтардың көлеміне байланысты болды. Сонымен қатар, қызмет көрсету саласын дамытқаны үшін, аумақтарда ғылыми-зерттеу нысандарын орналастырғаны үшін сыйлықақылар болды.

1964 жылы орталықсыздандыруға субсидия енгізілді, онда өнеркәсіптік өндірістерді Париж аймағынан елдің басқа аймақтарына көшіру шығындарының шамамен 60% өтемақы қарастырылды. Өңірлік саясаттың қосымша шаралары ретінде инфрақұрылымның әртүрлі түрлерін, оның ішінде әлеуметтік түрлерін дамыту көзделген. Аймақтық саясатты ынталандыру шараларын енгізу нәтижелерін оң деп бағалауға болады: халықтың елдің ең гүлденген өңірлері (Солтүстік-шығыс) бағытындағы механикалық қозғалысы қысқарды, керісінше, оңтүстік және батыс өңірлерге көші - қонның қарама-қарсы қозғалысы байқалды. Алайда, аймақтар теңсіздігінің жаңа формалары пайда болды, атап айтқанда жан басына шаққандағы орташа ЖІӨ-дегі айырмашылықтар, бұл Париж аймағының экономикасындағы үстемдіктің жалғасуымен күшейе түсті.

Осылайша, 1945 жылдан 70-ші жылдардың басына дейінгі кезеңде Францияда аймақтық саясаттың негізі қаланды, аймақтық диспропорцияны азайту және дағдарыс аймақтарының мәселелерін шешу бойынша шаралар қабылданды, жоспарлы аймақтар енгізілді және ұзақ уақыт бойы елдің аумақтық дамуында шешуші рөл атқарған арнайы ДАТАР ұйымы құрылды.

1990 жылдан бастап Францияда аймақтық саясат пен аумақтық даму саласында бірқатар маңызды реформалар жүргізілуде. Қазіргі кезеңде Франциядағы аймақтық саясат әр түрлі заңдарда өзінің заңнамалық бекітілуін табады, олардың бастысы 4.2.1995 ж. № 95-115 және 25.6.1999 ж. № 99-533 заңдары болып табылады.

Қазіргі кезеңдегі Францияның аймақтық саясатының негізгі бағыттары елдің қалалық, ауылдық, жағалаудағы және таулы аймақтарын дамыту, сондай—ақ бәсекеге қабілеттілік полюстері-кластерлер құру болып табылады. Өңірлік саясаттың негізгі ережелері бірқатар мемлекеттік құжаттарда белгіленген және бекітілген. "Мемлекет-өңірлер" жоспарлы келісімшарттары және биліктің барлық деңгейлерінің тығыз өзара іс-қимылы кезінде әзірленетін өңірлік даму стратегиялары Францияның қазіргі өңірлік саясатының тиімді құралы болып табылады.

Канада. Канада дәстүрлі түрде ірі аймақтық диспропорциялармен бетпе — бет келді-Атлантикалық провинциялар (мысалы, Онтарио, Британдық Колумбия, Альберта) экономикалық тұрғыдан дамыған, Квебек аз дамыған (қазіргі уақытта бұл артта қалушылық көп жағдайда жеңілген), сондай-ақ колонизаторлардың ерте қоныстануының басқа провинциялары (Жаңа Шотландия, Ньюфаундленд, Нью-Брансуик), онда әлі де 1950 ж. "тоқырау аймақтары" және "депрессия" пайда болды. 1950 жылдардың екінші жартысынан бастап. мемлекеттің Өндіргіш күштерді орналастыруға әсері жоспарланған саясатқа айналды, ол елдің экономикалық дамуының тұрақты факторына айналды. Айта кетейік, Канада экономикасы әлі де кеңейіп келеді,

аумақтық кеңею және жаңа Аудандардың дамуы жүріп жатыр. Бұл мемлекет өндірістік күштерді орналастыруға белсенді араласу арқылы ғана шеше алатын нақты проблемалардың болуын болжайды. Канададағы аймақтық жоспарлаудың мәні мен мазмұны-бұл өндіріс факторларын (Өндіргіш күштерді) орналастыруды мемлекеттік-корпоративті реттеудің ерекше нысаны және бірнеше фазалардан тұрады, олар мыналарды қамтиды:

* осы жұмысқа университеттерді, ғылыми орталықтар мен зертханаларды тарта отырып, провинциялар мен жалпы елдің орта және ұзақ мерзімді даму кезеңдеріне (5 және 10-15 жыл) әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-технологиялық даму болжамдарын әзірлеу. Бұл жұмысты Канаданың экономикалық және аймақтық жоспарлау министрлігі ұйымдастырды;

* өндірістің экономикалық тиімділігінің нашарлауын, топырақ, орман және су ресурстарының сарқылуын болдырмауға бағытталған іс-шаралар кешенін әзірлеу;

* жерді пайдалануды реттеу;

* жергілікті ресурстарды пайдалану бойынша нақты оңтайлы шешімдерді әзірлеу;

* көптеген институттар жүзеге асыратын жоспарлауды үйлестіру, жеке ірі аймақ, провинция немесе бүкіл ел бойынша аймақтық дамудың оңтайлы жоспарын құру мақсатында әртүрлі бағдарламаларды салыстыру арқылы әртүрлі аймақтық жоспарларды біртұтас тұтастыққа байланыстыру.

Алғашқы аймақтық бағдарламалар 1950 жылдардың басында жасалды. 1959 жылдың аяғында елдің федералды парламенті бүкіл заңдар блогын қабылдады, оның негізгі мақсаты Солтүстік пен Батыстың тұрғын емес аудандарының жедел дамуы үшін заңнамалық, әкімшілік және қаржылық алғышарттар жасау болды. Сонымен қатар, мемлекеттік энергетикалық кеңес, экономикалық перспективалар комиссиясы, жекелеген аудандардың дамуына ықпал етуге арналған басқа институттар сияқты жаңа жоспарлау ұйымдары құрылды. 1960 жылы Канаданың Атлантикалық аймақтарды дамыту кеңесін құру туралы акт қабылданды, онда жаңа кеңестің Атлантикалық провинцияларды зерттеу және дамыту жоспарларын құру жөніндегі құқықтары мен міндеттері және оның басқа да бірқатар бағыттары нақты анықталды. "Ресурстарға жолдар" кең бағдарламасын жүзеге асырған жылдары бірінші транс-Канада магистралі салынды, біріншісінің солтүстігінде орналасқан екінші транс-Канада магистралінің құрылысы жобалары жасалды (ол 1960 жылдары салынған), екінші канадалық мұнай құбыры, сондай-ақ Бірыңғай электр беру желісі іске қосылды. Үкімет Еңбек өнімділігі мәселелерін зерделеу жөніндегі арнайы кеңес құрды, ҒЗТКЖ-ның әртүрлі түрлерін субсидиялау бағдарламасын әзірледі, мемлекеттік зертханалардың зерттеу кезеңін кеңейтті, Министрлер, жоғары мемлекеттік қызметкерлер, университет профессорлары, мамандар, іскер топтардың өкілдері кіретін арнайы ресурстар кеңесін құрды. Үкімет "Солтүстік Канада дәлізі" бағдарламасын жүзеге асыруға үлкен мән берді, оған сәйкес Канада тайгасының кең игерілмеген аумақтарында

автомобиль жолдары, әуежайлар, байланыс кәсіпорындары, құбырлар және т.б. салынды.

Қазіргі уақытта елдің артта қалған және депрессияға ұшыраған аймақтарын, провинцияларын және Солтүстік аумақтарын қолдау мақсатында федералды үкімет бюджетаралық трансферттер құралын белсенді қолданады. Канаданың 2016/17 қаржы жылына арналған федералды бюджетінде Канада аймақтары мен аумақтарын қолдауға бөлінген трансферттер рекордтық деңгейге жетті — 70,9 миллиард Канада. доллар, (бұл алдыңғы кезеңнің мәнінен 4,3 % жоғары). Бюджетаралық трансферттердің ең үлкен мөлшерін Квебек провинциялары алды (21,4 миллиард Канада. долл., немесе қаржылық көмектің жалпы көлемінің 30,1 %), Онтарио (21,3 миллиард Канада. долл., немесе 30,0%), Британдық Колумбия (6,5 миллиард Канада. долл., немесе 9,1%), Альберта (5,8 миллиард Канада. долл., немесе 8,2 %). Сонымен бірге, бір тұрғынға федералды бюджеттік қолдау қаражатын тартудың абсолютті көшбасшылары Канаданың солтүстік аумақтары болды: Нунавут 1,5 миллиард Канада алды. долл., немесе 41,5 мың Канада. аумақтың әрбір тұрғынына долл. Солтүстік-батыс территорияларының бюджетіне бюджетаралық трансферттер 1,3 миллиард Канадаға жетті. долл. (28,7 мың Канада. Юкон бюджетіне — 1,0 миллиард Канада. долл. (Бір тұрғынға 25,3 мың доллар). Канаданың бір тұрғынына орташа есеппен 1958 Канада бюджетаралық трансферттерді құрады. долл.

Аймақтық дамуға қатысатын компаниялар үшін мұндай үлкен артықшылықтар Канадаға халықаралық корпорациялардың инвестициялары үшін тартымды болды. Үлкен материалдық шығындарды талап ететін Канаданың солтүстігі мен батысының байлығын кеңінен игеру, біріншіден, дамыған капиталистік елдерде осындай қымбат жобаларды қаржыландыруға қабілетті орасан зор монополиялық корпорациялар пайда болған жағдайда жүзеге асырылғаны кездейсоқ емес; екіншіден, жеке капиталға көмек көрсетуге бағытталған мемлекеттің экономикалық қызметі ерекше кеңейген кезде; үшіншіден, өрбіген ғылыми-техникалық революция табиғи ресурстарды игерудің ғылыми және техникалық жағынан күрделі жобаларын шешуге мүмкіндік берген кезде. Нәтижесінде маңызды оң өзгерістер болды: провинциялар бойынша өндірісті орналастыруда айтарлықтай теңестіру, еңбек жағдайлары мен адамдардың өмірін жақындастыру болды; осы елдің табиғи ресурстарға бай сирек қоныстанған аумақтарында қуатты заманауи инфрақұрылым құрылды.

Сондай-ақ, Литва Республикасында тағылымдамадан өту кезінде танысқан тәжірибені ескеру қажет.

Қазіргі уақытта Литва аумағы 10 уезге бөлінген, олар 2010 жылдан бастап әкімшілік реформа барысында жойылды. Қазір уезд ұғымы негізінен статистиканы жүргізу ыңғайлылығы үшін қолданылады. Содан кейін 60 өзін-өзі басқару аумақтары құрылады: 6 Қала, 2 курорттық аумақ және 43 аудан, сондай-ақ жаңадан құрылған 9 өзін-өзі басқару аумақтары. Өзін-өзі басқару

староствоға бөлінеді, олар өз кезегінде (2009 жылдан бастап) сянюнайтияға бөлінеді.

Литваның ең қарқынды дамып келе жатқан өңірі – Вильнюс қаласы. Соңғы үш жылда халық саны 2,7 пайызға өсті. Вильнюске тұрақты тұруға және жұмыс істеуге келгендердің саны кеткендердің санынан асатын ірі қалалардың жалғызы. Литвадағы әрбір үшінші бала Вильнюсте туады: мұнда жылына 7000 кішкентай қала тұрғыны өмірге келеді. Сонымен қатар, Вильнюс-Еуропаның солтүстігіндегі Копенгагеннен кейінгі екінші жас қала.

Вильнюс тұрғындарының жалақысы ең жоғары және олар өсуді жалғастыруда, 37 пайыздан астамы 1000 еуро немесе одан да көп табыс табады. Бұл көрсеткіш жыл сайын артып келеді. Жергілікті әкімшілік Вильнюс балабақшаларының тәрбиешілері мен дәрігерлерінің, әлеуметтік қызметкерлердің жалақысын көтерді.

Өмір сүру және жұмыс жағдайларының тепе-теңдік көрсеткіштері бойынша Вильнюс Брюссель мен Мюнхеннен озып, Еуропаның үздік ондығына кіреді.

Вильнюс - Еуропадағы ең жылдам дамып келе жатқан қала, болашақ қаласы деуге болады. Варшавада орталық және Шығыс Еуропаның қызмет көрсету орталықтарын марапаттау рәсімінде Вильнюс аймақтағы осы бағыттағы ең қарқынды дамып келе жатқан қала болып таңдалды. Вильнюс-Балтық елдеріндегі қаржы орталығы - мұнда 150-ден астам финтех-компаниялар жұмыс істейді.

Вильнюс әкімшілігі Литвадағы үшінші жыл қатарынан ең тиімді болып табылады. Мұны Литваның еркін нарық институты жариялаған өзін-өзі басқару индексі көрсетті. Позитивті инновациялық шешімдер қабылдай отырып, өз деректерімен ашық бөлісе отырып, Вильнюс шынымен шабыттандыратын үлгі болады. Жылдам модернизацияланатын Вильнюс бүгінде ұялы телефонның көмегімен немесе тіпті үйден шықпай-ақ пайдалануға болатын 121 мемлекеттік қызметті ұсына алады.

Вильнюс қалалық қарыздарды сәтті қысқартты. 383 миллион еуродан) қарыз 236 миллион еуроға дейін қысқарды. Ағымдағы жылы Вильнюс банктер алдындағы қарыздар мен қайта құрылымдалған қарыздарды шамамен 36,8 миллион еуроға өтеуді жоспарлап отыр, ал әртүрлі қызметтер мен жұмыстар үшін қарыздарды өтеуге 28 миллион еуродан астам қаражат бөлу жоспарлануда. Табысты жұмыс істейтін муниципалдық компаниялар капиталды ұлғайту үшін оң жағдайлар жасайды. Біздің коммуналдық кәсіпорындар үшін бұл басқарудың жақсы мысалы.

Вильнюс үшін соңғы жыл қызмет көрсету саласын дамыту және бағаны төмендету жылы болды. Вильнюсте су бестен бір бөлігіне арзандады, жылу бағасы 36 пайызға қысқарды. Қалдықтарды өңдеу үшін екі мүшелі алымның енгізілуімен Вильнюс тұрғындарының көпшілігі үшін баға төмендеді, ал кейбіреулері үшін бұл екі есе төмендеді.

Аймақтағы күрделі геосаяси жағдайға қарамастан, жергілікті әкімшілік оң әлеуметтік нәтижеге қол жеткізді. Аймақтық басқарудың бұл мысалы біздің елде де зерттелеуге жататын пән екені сөзсіз. Литва астанасында болған 2 аптаның ішінде мен қарқынды дамып келе жатқан Қостанайда жүргенімдей сезімде болдым.

Өңірлерді дамытудың мемлекеттік саясатының тиімділігін талдау.

Жергілікті деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық дамудағы айырмашылықтар өңірдегі өмір сапасы индикаторының ауытқуларын (ел бойынша бірдей орташа көрсеткіштермен салыстырғанда) және шаруашылық қызметті ұтымды жүргізу үшін қажетті жағдайларды қамтиды. Аймақтық дамудағы теңгерімсіздік объективті және субъективті себептерге байланысты туындайды. Объективті болып табиғи-климаттық айырмашылықтар, қолайлы географиялық орналасу, минералды-шикізат әлеуетінің болуы, еңбек ресурстарының артық болуы және т. б. Субъективтіге жүргізіліп жатқан өңірлік саясаттың ауысу жиілігінде көрініс табатын іс-қимылдың және экономикалық мүдделерді ілгерілетудің нақты тетіктерінің болмауы, дамудың алдыңғы бағдарларының әсері, Бәсекелестік және өтемақы тетіктерін тиімсіз қолдану, антропогендік факторлар және т. б. жатады.

Нарықтық экономикалық жағдайларға көшу және осы процеске байланысты дағдарыс қала құраушы кәсіпорындардың шағын қалалардың өмір сүруіне қажетті коммуналдық және әлеуметтік инфрақұрылымды ұстау шығындарын көтеру қабілетіне нұқсан келтірді және оларды ведомстволық тұрғын үй мен коммуналдық саланы, әлеуметтік нысандарды асығыс "тастауға" мәжбүр етті. оларды өздігінен қаржыландыруға қабілетсіз муниципалды бюджеттердің балансына.

Қазақстанның шағын қалалары бойынша олардың әлеуметтік-экономикалық даму серпінін, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын сипаттайтын статистикалық көрсеткіштерді салыстырмалы талдау бүгінгі таңда салыстырмалы түрде гүлденген сегіз топты анықтауға мүмкіндік берді. Олардың ішінде Есіл қаласы да бар, оның тәжірибесі осы зерттеу авторының қатысуымен республиканың ауқымында елеулі әлеуметтік-экономикалық әсер берген Қазақстанның шағын қалаларын дамытудың 2004-2006 жылдарға арналған үкіметтік бағдарламасының негізіне алынды. Депрессияға ұшыраған қалалар тобына жан басына шаққандағы өнеркәсіп өнімі өндірісінің төмен көлемімен (орташа республикалық деңгейден 20%-дан төмен); ресурстық базаның болмауымен немесе сарқылуымен; экономикалық қызметтің ірі орталықтарына қатысты перифериялық жағдайымен; ірі өткізу нарықтарынан қашықтығымен; жұмыссыздықтың орташа деңгейімен сипатталатын он шағын қала

жатқызылды. 50 және одан да көп пайыз; өнеркәсіптегі орташа айлық жалақы республикадағы орташа жалақыдан 1,5 есе төмен және т. б. Қалалардың экономикалық базасын, олардың салалық құрылымын, негізгі кәсіпорындар туралы мәліметтерді талдау қалалардың келесі 5 негізгі функционалды түрін анықтауға мүмкіндік берді.

Сандық және сапалық көрсеткіштерді талдау нәтижесінде олардың қандай да бір түрге жататынына қарамастан проблемалардың жалпы спектрі анықталды. Оларға шағын қалаларды дамытудың тиімді стратегиялары мен бағдарламаларының болмауы, дамуға қаражаттың жетіспеушілігі, жоғары тұрған бюджеттерге тәуелділік, өмір сүру деңгейі мен сапасының төмендігі, жұмыссыздықтың жоғары деңгейі, қала құраушы кәсіпорындарға тәуелділік, коммуналдық және өндірістік инфрақұрылым объектілерінің едәуір тозуы, экономиканың барлық салаларында білікті жұмысшылар мен мамандардың жетіспеушілігі, қанағаттанарлықсыз көлік коммуникацияларының жай-күйі өнімді өткізу нарықтарынан үлкен қашықтықпен ұштастыра отырып.

Қазақстанның шағын қалаларының жоғарыда келтірілген типологиясы олардың тұрақты даму траекториясына шығу жолдарын іздеу кезінде сараланған тәсілдерді пайдалану қажеттігін айғақтайды. Шағын қалаларды орналастыру кезінде тек халықаралық саудамен ғана емес, сонымен қатар трансұлттық корпорациялардың (ТҰК) қалалық және аймақтық экономикасына әсер етуімен байланысты жаһандану процестерін ескермеуге болмайды.

ДДҰ-ның шағын қалалардың стратегиялық орналасуын жалпылау-М. Портердің жұмысында кең таралған стратегиялық матрицалар мен аумақтық кластерлерді қалыптастыру идеясы арқылы мүмкін болады «Шағын қалаларды көптеген бағыттар бойынша орналастыру оң сценарийлердің жоғары ықтималдығын көрсетеді. Бірақ қолда бар Ресурстық әлеуетті және нарықтық перспективаларды нақты нәтижелерге айналдыру үшін қаланы дамытудың тиімді стратегиясы қажет, бұл оның өз аймағының, елінің және әлемнің қазіргі экономикасында орналасу ерекшеліктерін толық көрсетеді».

Стратегияны әзірлеу әдістемесі ашылады, ол үш негізгі кезеңді нақты тұжырымдаудан тұрады: жағдайды бағалау, яғни қала қандай жағдайда, оның базалық (бастапқы) шарттары мен факторлары, мақсат қою, даму бағытын анықтау, негізгі мақсаттарды қою және стратегия нәтижелерін болжау, мақсаттарға жету жолдарын тұжырымдау және түзету, яғни ұйымдастырушылық процедуралар кешені, әдістер (тактикалық әдістер) және құралдар.

1 кесте – Функционалдык түрлері бойынша Қазақстанның шағын қалаларын орналастыру

N п/п	Түрі	Түрлері	Тізім
----------	------	---------	-------

1	Өнеркәсіптік орталықтар	1.1 Өндіру өнеркәсібі, оның ішінде көмір, мұнай және газ, металл кендері және өзге де ресурстарды өндіру	Абай, Шахтинск, Жанаозен, Кульсары, Аксай, Зыряновск, Каражал, Лисаковск, Аркалык, Те-кели, Хромтау; Жанатас, Каратау, Жити кара.
		1.2 Өңдеу өнеркәсібі, оның ішінде: химиялық металлургиялық өзге де	Сарань, Степногорск, Макинск, Ерейментау, Кап шагай, Ленгер
		1.3 Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдейтін салалар	Акколь, Атбасар, Есиль, Сарканд, Жаркент, Каскелен, Уштобе, Есик, и др.
		1.4 Электр энергиясын өндіру салалары	Шардара, Серебрянск
2	Өнеркәсіптік-көлік орталықтары		Кандыағаш, Эмба, Аятөз, Шар, Шу, Арыс, Казалинск
3	Ғылыми-эксперименттік орталықтар		Курчатов, Приозерск
4	Оздоровительные центры		Сарыағаш, Щучинск
5	Бұрынғы өндірістік және өндірістік емес функцияларды жоғалту		Жем, Темир.

1 кесте жалғасы.

ҚР өңірлерін дамытудың мемлекеттік саясатының тиімділігін арттыру (солтүстік өңірлер мысалында).

Шағын қалалардың берік қаржылық базасы, олардың жеке жоспарлары, бағдарламалары мен жобалары олардың табысты дамуының басты шарттарының бірі болып табылады. Қазақстан мен Ресейдің шағын қалаларының қаржылық базасын әртүрлі деңгейдегі бюджеттер қалыптастырады. Бұл мақалада бюджеттер мен аймақтық білім беруді тұрақты дамыту үшін қаржылық базаны қалыптастыру арасындағы байланыс талданады. Орталықсыздандыру саясатының негізінде мемлекеттік қызметтерді алушыларға жеткізу және орта мерзімді (үш жылдық) кезеңнің бюджетаралық қатынастары негізінде қаржы базасын бекіту қағидаты жатыр.

2 кесте – 2022 жылғы жалпы өңірлік өнім

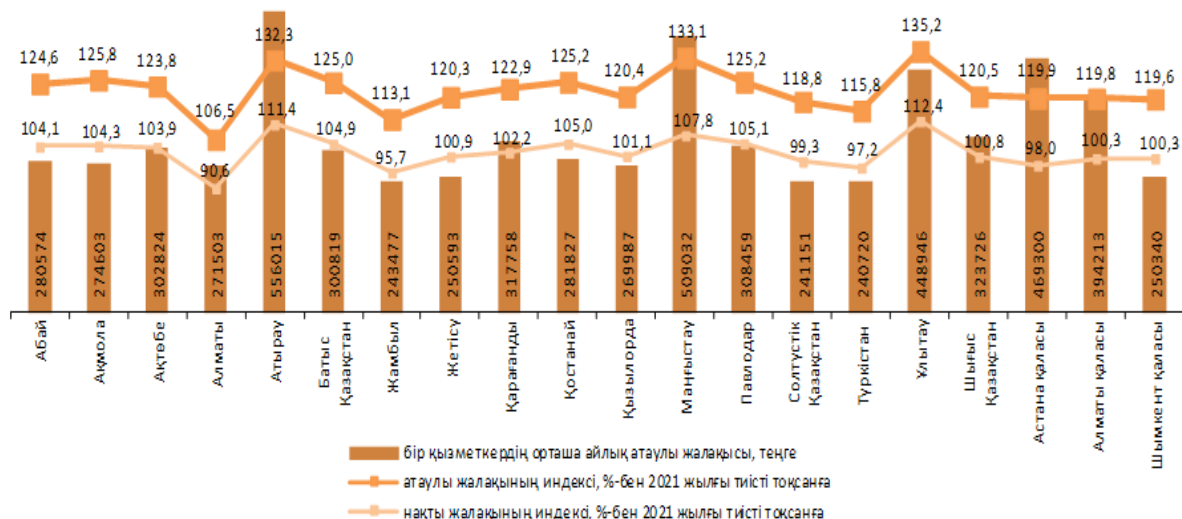
	2022 ЖЫЛҒЫДАҒЫ ӨҢІРЛІК ӨНІМ				
	млн.теңге	Өңірлердің ЖӨӨ-дегі үлес салмағы, пайызбен	Нақты көлем индексі, өткен жылдың тиісті кезеңіне пайызбен	Жан басына аққандағы ЖӨӨ, мың. теңге	Жан басына шаққандағы ЖӨӨ-нің орналасу тәртібі
Қазақстан	65 487 797,9	100,0	103,0	3	x

Республикасы				341,6	
Абай	1 448 281,8	2,2	102,0	370,2 ²	14
Ақмола	2 108 293,1	3,2	108,4	682,8 ²	12
Ақтөбе	3 009 457,0	4,6	100,3	268,3 ³	10
Алматы	2 538 537,8	3,9	103,7	706,3 ¹	17
Атырау	9 010 368,1	13,8	101,8	145,0 ¹³	1
Батыс Қазақстан	2 876 076,9	4,4	101,3	198,7 ⁴	6
Жамбыл	1 664 270,2	2,5	103,1	372,5 ¹	18
Жетісу	913 944,4	1,4	100,0	307,8 ¹	19
Қарағанды	4 753 408,5	7,3	100,8	189,7 ⁴	7
Қостанай	2 588 901,0	4,0	103,1	104,0 ³	11
Қызылорда	1 655 463,2	2,5	102,0	001,6 ²	15
Маңғыстау	3 203 219,2	4,9	100,3	250,2 ⁴	5
Павлодар	2 571 878,5	3,9	99,9	403,4 ³	9
Солтүстік Қазақстан	1 434 762,8	2,2	105,6	671,6 ²	13
Түркістан	2 236 818,9	3,4	102,5	065,4 ¹	20
Ұлытау	1 169 718,5	1,8	104,4	293,7 ⁵	3
Шығыс Қазақстан	2 706 363,9	4,1	105,2	697,8 ³	8
Астана қаласы	6 147 586,4	9,4	103,7	663,5 ⁴	4
Алматы қаласы	11 341 232,4	17,3	105,0	338,8 ⁵	2
Шымкент қаласы	2 109 215,3	3,2	106,7	797,8 ¹	16

2 - кестенің жалғасы

Осы кестеден көріп отырғаныңыздай, жан басына шаққандағы ЖӨӨ деңгейі бойынша облыстар осы көрсеткіш бойынша өнеркәсіптік өңірлерден едәуір артта қалып, республикалық тізімнің ортасында тұр.

Экономикалық инфрақұрылымды жаңғыртудың негізгі бағыттары: монотонды экономиканы еңсеру; шағын және ортақ кәсіпорындарды қолдау; ұзақ мерзімді тұрақты сұраныспен бәсекеге қабілетті өндіріске бағдарлану; тұрақты және әртараптандырылған жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету; жұмысшылар мен муниципалдық бюджеттердің табысының салыстырмалы түрде жоғары деңгейі; экологиялық қауіпсіздік; қалалық инфрақұрылымды дамыту; барлық жұмысшылардың жұмыс күшінің жартысын ескеру қажет.

1 диаграмма – 2023 жылғы I тоқсандағы өңірлер бойынша қызметкерлердің айлық жалақысының орташа мәні

Жалақы нарығында да осындай жағдай орын алды. Диаграммада көрсетілгендей, солтүстік аймақтардағы орташа айлық жалақы да ешқандай сынға төтеп бере алмайды. Бұл, ең алдымен, ауыл шаруашылығы елдегі ең төмен ақы төленетін саланың бірі болып табылатындығына байланысты. Бұл факт жалдамалы жұмысшылардың кірістерінде жағымсыз із қалдырады.

Зерттеу шағын қалалардың өз стратегияларына қол жеткізудегі нақты жағдайы мен тәжірибесін қарастырады. Зерттеулердің репрезентативті үлгісінің статистикалық талдауы көрсеткендей, шағын қалалар, жалпы алғанда, тұрақты және өсіп келе жатқан халқы бар, бюджеттің кірістері мен шығыстары бар, олар жылдан жылға тұрақты емес және жоғары тұрған бюджеттерден қаражаттың болуына қатты тәуелді. Бюджет құрылымында тұрғын үй мен Коммуналдық

қызметтерге арналған шығыстарды қоса алғанда, әлеуметтік саладағы шығыстардың өсуі байқалады. Шағын муниципалитеттердегі жұмыспен қамту құрылымы инфрақұрылымда көбірек жұмыспен қамтылуға бейім. Үлгіде көрсетілген тенденциялар дағдарысты еңсеру үрдісі немесе шағын қалалардың тұрақты әлеуметтік-экономикалық даму жолына шығуы туралы айтуға мүмкіндік бермейді.

Монографияда реформалар мен стратегиялар саласындағы шағын қалалардың тәжірибесі суреттелген. Қазақстаннан ең қызықты мысалдардың бірі Лиссаков қаласы болып табылады, ол 1992 жылдан бастап еркін (арнайы) экономикалық аймақты қалыптастыру мен дамытудың, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылықтағы инновациялық реформаларды жеделдетудің, трансұлттық компаниялардың мүдделерімен келісу негізінде сыртқы және ішкі инвестицияларды тартудың, ресейлік және қазақстандық ғалымдарды дамытудың табысты кезеңдеріне ие бола отырып, бейімделудің тиімді стратегиясын іске асырады, олардың зияткерлік әлеуетін, халықаралық әкімшілік тәжірибесін және жаңа технологияларды дамытуды пайдалана отырып, халықаралық әкімшілік тәжірибе және жаңа қала құраушы кәсіпорындарды дамыту. ЕЭА (еркін экономикалық аймақ) ұйымдастырған кезде "Лисаковск" экономиканың қуатты баламалы секторын айтарлықтай дамытты. Қала бюджетінің қала құраушы кәсіпорындарға салық салуға тәуелділігін еңсеру маңызды жетістік болды. Кірістердің төмендеу кезеңінде муниципалитет салық түсімдерінің негізгі көзін алмастыра отырып, жаңа кәсіпорындардан салық аударымдарын көбейте алды. Абсолютті түрде Лиссаковск қаласының бюджеті төрт жыл ішінде он еседен астам өсті.

3 кесте – Қазақстан Республикасындағы шағын қалалардың дамуын мемлекеттік реттеу схемасы

Қазақстан Республикасының Заңнамасы				
Қазақстан Республикасының Үкіметі			Облыс әкімі	
Даму институттары	Шағын қалаларды дамыту бағдарламасы	Республикалық бағдарламалар	Облыстық бюджет	
Инвестициялық қор, Даму Банкі	Шағын кәсіпкерлікті дамыту қоры	Республикалық бюджет (нысаналы трансферттер)	Нысаналы трансфертер	Мақсатты бағдарламалар

Ұзақ мерзімді көзқарасқа сәйкес, Есіл қаласы тұрақты дамып келе жатқан шағын қалаға айналады, онда ауыл шаруашылығы саласымен қатар жергілікті нарықты, сондай-ақ жергілікті ресурстарды қайта өңдеуге негізделген өнеркәсіп секторларын қамтамасыз ету үшін өз Ауыл шаруашылығы өнімдерін

қайта өңдеу бойынша өңдеу өндірістері жоспарлы түрде дамитын болады. Осы көзқарасты жүзеге асыру үшін үш стратегиялық бағыт бөлінді:

- 1) ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуді дамыту;
- 2) аудандық бюджетке түсетін түсімдерді ұлғайту.

Қазіргі заманғы өнеркәсіп пен қызметтердің дамуы еңбек нарығының дамуына және экономиканың дамушы секторларында жаңа жұмыс орындарын құруға, еңбек ресурстарының кетуін тежеуге, соның ішінде жастарға жағдай жасауға алып келеді. Қала экономикасының өсуі еңбек нарығында әртүрлі мамандықтар бойынша сұраныстың артуына алып келеді, бұл өз кезегінде техникалық және кәсіптік білім беру саласының дамуына алып келеді. Қала экономикасын дамыту қала халқының әл-ауқатын арттырады, жаңа жұмыс орындарын құру, лайықты және жайлы өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету есебінен халықтың кетуін азайтады. Сонымен қатар, өндірістерді дамыту табыс деңгейінің жоғарылауына әкеледі, бұл қызметтерге сұраныстың артуынан және қызмет көрсету саласының дамуынан көрінеді. Өнеркәсіпті дамыту және жаңа кәсіпорындар құру жастарды жергілікті экономиканың өсіп келе жатқан секторларында сұранысқа ие заманауи дағдылар қорымен қамтамасыз ететін техникалық және кәсіптік білім беруді (ТЖКБ) дамытумен сүйемелденетін болады. Оң даму қарқыны жаңа Қолжетімді тұрғын үйдің, жақсы инфрақұрылымның және сапалы қызметтердің пайда болуы есебінен де жеделдетілетін болады, бұл жиынтықта Есілді тартымды және жайлы мекендейтін орынға айналдырады, отбасын құру үшін және осылайша жастардың қаладан кетуіне одан әрі кедергі болады.

Ұсынылатын Есіл қаласының дамуының бағыты "Қазақстан-2050" ұлттық даму Стратегиясына толық сәйкес келеді және ол онда қойылған мақсаттарға қол жеткізуге жәрдемдесу мақсатында әзірленген. Экономикалық саясатқа қатысты «Қазақстан-2050» бағдарламасының бірінші басым саласында қызметтің негізгі бағыттары ретінде ауыл шаруашылығы саласын жаңғырту, атап айтқанда, ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеуде және ауыл шаруашылығын дамыту болып табылады.

Қазіргі уақытта қаланы табысты жаңғыртудың негізгі шарты оның **экономикасын әртараптандыру** болып табылады.

Бұл бағыттың маңызды элементі "Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021 - 2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы" (бұдан әрі - ұлттық жоба) болып табылады.

Осы құжаттың негізгі мақсаттары осы жобаның міндеттерімен қиылысады. Ауыл шаруашылығы дақылдарын терең өңдеу көлемін ұлғайту арқылы Есіл қаласының экономикасын әртараптандыру халықты отандық өндірістің негізгі азық-түлік тауарларымен және өңірдің азық-түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз етуге, еңбек өнімділігін арттыруға және саланың негізгі капиталына инвестициялар тартуға мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуді дамыту Есіл экономикасының өсуінің қозғаушы күші ретінде айқындалады. Есіл ауданы негізінен ауыл шаруашылығына тәуелді, сондықтан жергілікті экономиканы

дамыту әлеуеті негізінен агроөнеркәсіптік кешенді дамытуға бағытталатын болады.

Қаланың АӨК-ін әртараптандыру қаланың шағын және орта бизнесі бастамашылық ететін инвестициялық жобалар тобын іске асыруды көздейді. Шағын және орта бизнесті дамыту қалалық экономиканың монопрофильділігінен кету міндетін шешуге белсенді ықпал етеді. Бұл сондай-ақ жергілікті бюджеттің өз кірістерінің көлемін ұлғайту, еңбек нарығындағы шиеленісті төмендету, халық табысының өсуі жөніндегі негізгі іс-шара.

Есіл темір жол артериясында орналасқан, соның арқасында Есілге өндірілген азық-түлік тауарлары мен басқа да ауыл шаруашылығы өнімдері Астана Қостанай және Көкшетау сияқты ірі нарықтарда сатылуы мүмкін.

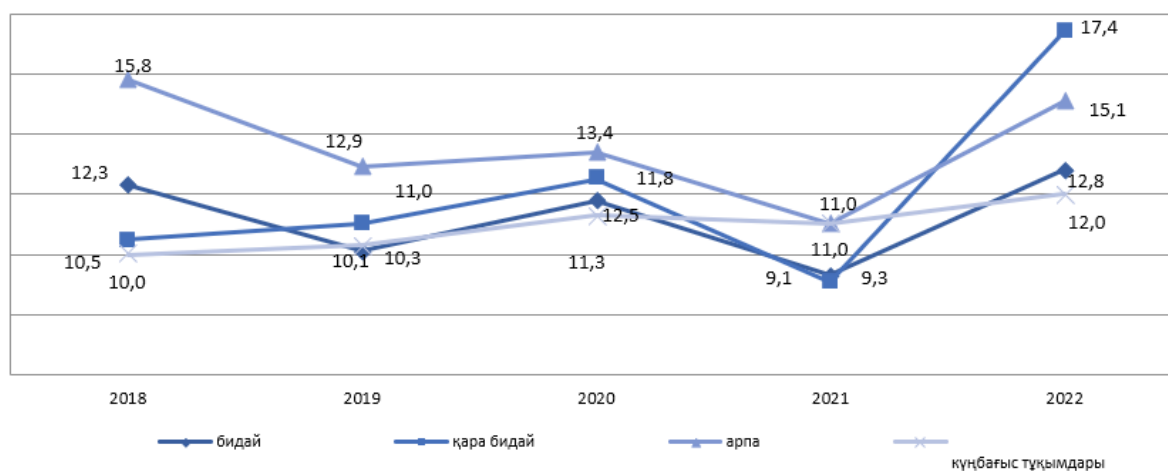
Есіл қаласында бұрын май комбинаты, керамзит-бетон бұйымдары зауыты, құрылыс-монтаж конструкциялары комбинаты, бірқатар құрылыс ұйымдары және ірі автобазалар сияқты ірі өнеркәсіптік кәсіпорындар жұмыс істеген. Қазіргі уақытта қала экономикасы тар бағытты мамандандыруға ие.

Қазіргі уақытта қаланы табысты жаңғыртудың негізгі шарты оның экономикасын әртараптандыру болып табылады.

Осы стратегиялық бағыт аясында қызметтің негізгі бағыттары бөлінді:

Астық шаруашылығы - Есіл ауданының негізгі егіншілік саласы. Ауданда бидай сияқты дәнді дақылдарды өсіруге қолайлы құнарлы топырақ бар.

Егер сіз егіншіліктің қазіргі жағдайына қысқаша тоқталсақ, келесі тармақтарды атап өту керек.

2 диаграмма – Негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының түсімділігі

Ағымдағы жылы Есіл ауданы бойынша 478,3 мың га алқапқа жаздық егіс жүргізу жоспарлануда, оның ішінде дәнді және дәнді – бұршақты дақылдар 446,2 мың га алқапқа орналастырылады. дақылдар бойынша егіс алаңы: бидай – 399,7 мың га, арпа – 38,4 мың га., сұлы – 5,5 мың га., ноқат – 409 га. құрайды, жасымық-1970 га.

Майлы дақылдар – 18,8 мың га құрайды, оның ішінде: зығыр – 7,8 мың га, күнбағыс – 7,7 мың га, қыша – 1400 га, мақсары - 1754 мың га.

Аудан бойынша егіс алқаптарының құрылымы өсімдік шаруашылығын әртараптандыру міндетіне және құрылым бойынша ұсынымдарға толық сәйкес келмейтінін атап өткен жөн.

Бидай монокультура болып қала береді, құрылымында 83,5% алады, ұсынылатын үлесі 70-75% (тендестірілген жеміс ауысымы).

Халықты ескере отырып, картоп 344,7 га алаңға, ал көкөністер 124,5 га алаңға орналастырылады.

Өндірістегі маңызды негіздердің бірі-жоғары сапалы дақылдардың тұқымдарын қолдану. 2023 жылғы егінге аудан шаруалары 45,5 мың тонна тұқым құйды. Талдауға 44,1 мың тонна немесе 97,0% ұсынылды, 24,4 мың тонна немесе 55,3% тексерілді. Барлық тұқымдар кондициялы, оның ішінде 1 - класс 19,4 мың тонна немесе 79,8 %, 2-класс 4,9 мың тонна немесе 20,2 %. Жалпы аудан 100% тұқыммен қамтамасыз етілген.

Алайда, қаланың қайта өңдеу кәсіпорындарының өндірістік қуаты жеткіліксіз. Есілде нөлдік қайта бөлу өнімдерін сату басым, бұл ауыл шаруашылығы өнімдерін терең өңдеу бойынша өндірістер құру қажеттілігін туғызады.

Ауыл шаруашылығында астықты терең өңдеу-бұл жоғары тиімді және жоғары құнды өнімдерді алу үшін астықты өңдейтін процесс. Бұған ұсақтау, сұрыптау, тазалау, кептіру, фракциялау, экстракция және т. б. сияқты әртүрлі өңдеу түрлері кіруі мүмкін.

Астықты терең өңдеуді енгізу үшін келесі механизмдерді ескеру қажет: Астықты дайындау: астықты өңдеуден бұрын дұрыс дайындау керек. Бұл қоспаларды кетіруді, өлшемі мен сапасы бойынша сұрыптауды және оңтайлы ылғалдылықты қамтамасыз етуді қамтуы мүмкін.

Механикалық өңдеу: астықты терең өңдеу үшін диірмендер, сепараторлар, кептіргіштер, экстракторлар және т.б. сияқты әртүрлі механикалық құрылғыларды қолдануға болады.

Химиялық өңдеу: астықтан белгілі бір тағамдарды алу үшін химиялық өңдеу қажет болуы мүмкін. Мысалы, бұл майлы дақылдардан май алу үшін еріткіштерді қолдану арқылы экстракция болуы мүмкін.

Басқару технологиялары: астықты тиімді терең өңдеу үшін процестерді автоматтандыру, параметрлерді бақылау (температура, ылғалдылық және т.б.) және өнім сапасын бақылау сияқты заманауи басқару технологияларын пайдалану маңызды. Бұл өнімнің тұрақтылығы мен жоғары сапасын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Зерттеулер мен әзірлемелер: астықты терең өңдеудің жаңа әдістері мен технологияларын дамыту маңызды механизм болып табылады. Осы саладағы зерттеулер мен әзірлемелер қайта өңдеу процестерін жақсартуға, жаңа өнімдер жасауға және ресурстарды пайдалануды оңтайландыруға көмектеседі.

Астықты терең өңдеуді енгізу тиісті технологияларды таңдауды ғана емес, сонымен қатар экономикалық орындылықты бағалауды, персоналды

оқытуды және өндірістік процестерді ұйымдастыруды қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Астықты терең өңдеу процестерін оңтайландыру үшін нәтижелерді үнемі бақылау және талдау маңызды.

Аймақтық қаржы маңызды функцияға ие және аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуындағы диспропорцияларды теңестіру процесінде шешуші рөл атқарады. Өңірдің қаржы жүйесі арқылы өңіраралық саралауды нивелирлеуге бағытталған қаржы қаражатын бюджетаралық қайта бөлу жүзеге асырылады.

Астықты терең өңдеудің бірқатар маңызды артықшылықтары бар, олардың кейбіреулері:

Сату нарығының кеңеюі: астықты терең өңдеу қосылған құны жоғары өнімдердің кең ауқымын жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, дәнді ұн, жарма, май, ақуыз концентраттары, мал азығы және басқа да көптеген тағамдарға өңдеуге болады. Бұл өндірісті әртараптандыруға және жаңа нарықтарды дамытуға мүмкіндік береді.

Өнімнің қымбаттауы: астықты терең өңдеу қосылған құны жоғары өнімдерді алуға мүмкіндік береді. Мысалы, ұн немесе май шикі дәнге қарағанда әлдеқайда қымбат. Бұл ауылшаруашылық кәсіпорындарының кірістерінің артуына және олардың бәсекеге қабілеттілігінің артуына әкелуі мүмкін.

Шығындар мен қалдықтарды азайту: астықты терең өңдеу оның барлық компоненттерін барынша пайдалануға мүмкіндік береді. Мысалы, қабықтарды, қалдықтарды және сапасыз фракцияларды мал азығын немесе басқа өнімдерді өндіру үшін пайдалануға болады. Бұл шығындарды азайтуға және шикізаттың тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Инновациялар мен жаңа өнімдерді дамыту: астықты терең өңдеу инновацияларды дамытуға және жаңа өнімдерді жасауға ықпал етеді. Қайта өңдеудің жаңа технологиялары мен әдістері жаңа қасиеттері мен функционалдығы бар өнімдерге әкелуі мүмкін. Бұл жаңа нарықтарды ашып, жаңа тұтынушыларды тарта алады.

Азық-түлік қауіпсіздігін жақсарту: астықты терең өңдеу ұзақ сақтау мерзімі және жақсы сақтау қасиеттері бар өнімдерді алуға мүмкіндік береді. Бұл жыл бойына шығындарды азайтуға және азық-түліктің қол жетімділігін арттыруға көмектеседі. Сондай-ақ, жоғары сапалы өнімдер халықтың тамақтануын жақсартуға ықпал етуі мүмкін.

Бұл астықты терең өңдеудің көптеген артықшылықтарының бірнешеуі ғана. Олар нарықтың нақты жағдайлары мен қажеттіліктеріне байланысты өзгеруі мүмкін.

Тарих ауыл шаруашылығы нарықтарының жоспарланған және басқарылатын кеңеюінің мысалдарын біледі. АҚШ пен Еуропаның астық нарықтары өнімділіктің тұрақты өсуіне байланысты мезгіл-мезгіл дағдарысқа ұшырайды (жылына орта есеппен 2%). 30-40 жыл бұрын болған нарықтың тоқырауы жем мен сироп өндірумен астықты терең өңдеудің жаппай дамуымен жойылды. Содан бері қант қажеттілігінің 40%-ы осы елдерде глюкоза-фруктоза сироптарымен жабылады. Осы елдерде 10-15 жыл бұрын болған дәнді

дақылдар нарығының дағдарысы жүгері, бидай және рапс биоотын бағдарламаларын іске қосу арқылы өзгертіліп, ауыл шаруашылығы саласының мәселелерін тиімді шешу үшін биоотын нарықтарын құрды.

Мысалдар Қазақстанның астықты терең өңдеуді және биоотын өндіруді дамытудан басқа жолы жоқ екенін көрсетеді.

Бұл қуатты сала Қазақстанға бидайдың әлемдік бағасына әсер етудің Елеулі тетігін береді, алайда әзірге біздің елімізде мұндай тетік жоқ.

Ауыл шаруашылығы өңірі үшін (мысалы, Ақмола облысы, 2022 жылы астық жинау — 5,0 млн т.) әрқайсысының қуаты 400-500 мың т астықты терең өңдейтін кемінде екі зауыт қажет. Бұл кәсіпорындардың болуы астықты жеткізу мен дайын өнімді жөнелтудің қалыпты логистикасын қамтамасыз етеді, зауыттардың көрсеткіштерін салыстыруға және осының есебінен өнімділікті арттыруға мүмкіндік береді, Құрылыс және пайдалану бюджетін бақылау мүмкіндігін арттырады, осылайша жобалардың қаржылық және өндірістік тәуекелдерін азайтады және аймақ үшін КІРІСТІ арттырады.

Өңдеу тереңдігі

4 кесте – 2022 жылғы қаңтар-желтоқсандағы экономикалық қызмет түрлері бойынша өнеркәсіп өндірісінің құрылымы

	Өнеркәсіптік өнім (тауар, қызмет) өндірісінің көлемі, млн. теңге	Өнеркәсіптік өнімнің республикалық көлеміндегі қызмет түрлерінің үлес салмағы, %-бен
	2022 жыл	
Өнеркәсіп	48 007 481	100,0
Тау-кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу	24 644 258	51,3
Өңдеу өнеркәсібі	20 697 327	43,1
Тамақ өнімдерін өндіру	2 914 438	6,1
Етті қайта өңдеу және консервілеу және ет өнімдерін өндіру	464 015	1,0
Балықты, шаян тәрізділерді және моллюскаларды өңдеу және консервілеу	37 554	0,1
Жемістерді және көкөністерді қайта өңдеу және консервілеу	106 916	0,2
Өсімдік және мал майы мен тоң майын өндіру	413 261	0,9
Сүт өнімдерін өндіру	478 299	1,0
Ұн жарма өнімдерін, крахмал және крахмал өнімдерін өндіру	594 704	1,2
Нан-тоқаш, макарон және ұннан жасалған кондитерлік өнімдерді өндіру	299 369	0,6
Өзге де тамақ өнімдерін өндіру	383 980	0,8
Жануарларға арналған дайын азықтар өндіру	136 342	0,3
Сусындар өндіру	764 063	1,6

Темекі өнімдерін өндіру	287 946	0,6
Жеңіл өнеркәсіп	177 995	0,4
Тоқыма бұйымдарын өндіру	101 148	0,2
Киім өндіру	61 305	0,1
Былғары және оған жататын өнімдерді өндіру	15 542	0,0
Жиһаздан басқа, ағаш және тығын бұйымдарын өндіру; сабаннан және тоқуға арналған материалдардан жасалған бұйымдар өндіру	32 773	0,1
Қағаз және қағаз өнімдерін өндіру	120 811	0,3
Полиграфиялық қызмет және жазылған ақпарат жеткізгіштерін жаңғырту	63 603	0,1
Кокс және мұнай өңдеу өнімдерін өндіру	1 102 665	2,3
Мұнайдың өңделген өнімдерін, шымтезек пен көмірден брикеттер өндіру	1 056 870	2,2
Химия өнеркәсібінің өнімдерін өндіру	907 818	1,9
Негізгі фармацевтикалық өнімдер мен фармацевтикалық препараттар өндіру	162 593	0,3
Рецеңке және пластмасса бұйымдар өндіру	407 494	0,8
Өзге де бейметалл минералдық өнімдер өндіру	1 133 392	2,4
Металлургия өндірісі	9 018 844	18,8
Металл құюдан басқа қара металлургия	3 169 243	6,6
Негізгі асыл және түсті металдар өндіру	5 824 649	12,1
Металдарды құю	24 952	0,1
Машиналар мен жабдықтардан басқа дайын металл бұйымдарын өндіру	379 145	0,8
Машина жасау	3 114 942	6,5
Компьютерлер, электрондық және оптикалық жабдықтар өндіру	63 409	0,1
Электр жабдықтарын өндіру	273 015	0,6
Басқа топтамаларға енгізілмеген машиналар мен жабдықтар өндіру	395 107	0,8
Автомобильдер, тіркемелер және жартылай тіркемелер өндіру	1 200 953	2,5
Басқа көлік құралдарын өндіру	334 231	0,7
Машиналар мен жабдықтарды	848 227	1,8

жөндеу және орнату		
Жиһаз өндіру	64 672	0,1
Өзге де дайын бұйымдар өндіру	44 135	0,1
Электр энергиясымен, газбен, бумен, ыстық сумен және ауаны кондициялаумен жабдықтау	2 308 376	4,8
Сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау, өңдеу және жою, ластануды жою бойынша қызмет	357 520	0,8

4 кестенің жағасы

Ұлттық жоба аясында астық интервенциялары мен экспорттық субсидияларға арналған қаражаттың бір бөлігі шикізат емес, қосылған құны жоғары өнімдер экспортының негізін қалау үшін астықты терең өңдеу зауыттарының желісін құруға инвестиция салудың мағынасы бар. Бұл ретте Қазақстанда қосылған құн да, оны құру үшін жұмыс орындары да қалады. Қуаттылығы 1 млн. тонна терең өңдейтін 6 зауыт (облыстардың әрқайсысында) салуға әрқайсысы 60 млрд рубль жетеді. Осы зауыттар іске қосылғаннан кейін ішкі нарықта астыққа тұрақты сұраныс жылына 1,5-2 млн тоннаға артады. Бұл ретте жыл сайын 15 млрд.теңгеге астық сатып алатын әрбір зауыт.. 45 млрд. теңгеге өнім өндіріп, 250 адамды тікелей және 1500 адамды жанама жұмыспен қамтамасыз ететін болады.

Мемлекеттік бюджетке түсетін түсімдерді ұлғайту мәселесіне қатысты мынадай ұсыныс бар. 2021 жылы аудан бюджеті 6,5 млрд. теңгені құрады, оның ішінде меншікті кірісі 800 млн.теңгеге жуық. 2015 жылдан бастап ұлттық компаниялардың филиалдарын ірілендіру нәтижесінде аудан бюджеті шамамен 180 – 200 млн.теңгені есептемейді, бұл үрдіс жұмыссыздық деңгейіне де әсер етеді. Мысалы: 2016 жылы Қостанай облысының Құсмұрын және Есіл теміржол арақашықтығын біріктіріліп, ондағы 1200 есілдіктер адам еңбек еткенің ескере отырып, 110 млн. теңге көлемінде бюджет шығынына әкеп соқтырды. Сондай-ақ, жергілікті бюджеттің кірісіне ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының корпоративтік салығы бойынша жеңілдіктер теріс әсер етеді, ол 70% - ға жетеді.

Бүгінгі таңда Есіл ауданы бойынша ауыл шаруашылығы техникасын тіркеудің мемлекеттік базасында тіркеме және аспалы жабдықтарды есепке алмағанда 2252 бірлік техника есепке алынған. Жыл сайынғы саябақ жаңартулары орта есеппен 1,9% құрайды. Техниканың көп саны "Заречный" ЖШС заңды тұлғасында тіркелген - 156 бірлік. Бұл кәсіпорын Ауыл шаруашылығы дақылдарын өсірумен және ет өндірумен айналысады, Жер ресурстары 44 мың гектар.

Техниканың түрі мен қуатына байланысты көлік салығын қолдану бойынша прогрессивті сараланған тәсілді енгізу ұсынылады.

1. Қуаты 300 л/с астам астық жинайтын комбайндар.
2. Қуаты 300 л/с дейінгі астық жинайтын комбайндар.

3. Жемшөп жинайтын және көкөністерді жинайтын комбайндар.

4. Доңғалақты тракторлар тарту класына сәйкес (1-3, 4-5, 6-7).

Егер техниканың 1 бірлігіне орташа салық жүктемесі 15 мың теңгені құрайтынын шартты түрде алсақ, онда күрделі емес есептеулер нәтижесінде біз мынадай нәтижелерге қол жеткіземіз: $15\ 000 * 2\ 252 = 33\ 780\ 000$ теңге.

«Заречный» ЖШС-нің пайдасы 2021 жылы 2,5 млрд.теңгені құрағанын ескере отырып, бір кәсіпорынға шартты жүктемені есептеуге болады.

$156 * 15000 = 2\ 340\ 000$ теңге немесе кәсіпорын пайдасының 0,09%.

Осы есептеуден көріп отырғанымыздай, осы механизмді енгізу кезінде бизнес субъектісіне қосымша салық жүктемесінің әсері өте төмен.

Жергілікті бюджет тапшылығы болған кезде 33,8 млн. теңге сомасы елеусіз болып көрінетініне және барлық мүмкін болатын Нормативтік іс-қимылдар мен жұмсалатын ресурстарға нұқсан келтірмейтініне қарамастан. Алайда, нақты жағдайда бұл өте үлкен сома. Бұл қаражатқа жергілікті атқарушы органдар ауылдық сумен жабдықтау жүйелерін реконструкциялауға 4-5 жобалау-сметалық құжаттама әзірлеуді көздей алады. Немесе көлемі 3,5 мың тонна коммуналдық қазандықтар үшін қатты отын сатып алу, бұл Есіл қаласының орталық қазандығы үшін айлық қор болып табылады.

Бұл механизм бизнес ортада үлкен қарсылыққа тап болады, бірақ қазіргі экономикалық жағдайда жалғыз шешім болуы мүмкін.

Ол үшін Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің Орынбасары - Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 23 ақпандағы № 86 бұйрығында көрсетілген мамандандырылған ауыл шаруашылығы техникасының тізбесіне өзгерістер енгізу қажет.

5 кесте - ҚР Премьер-Министрінің Орынбасары - Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 23 ақпандағы № 86 бұйрығында көрсетілген мамандандырылған ауыл шаруашылығы техникасының тізбесіне өзгерістер енгізу

Қолданыстағы редакция	Ұсынылған редакция	Күтілетін әсер
<p>Ауыл шаруашылығы өнімін, акваөсіру (балық өсіру шаруашылығы) өнімін өндіруші заңды тұлғалар, сондай-ақ шаруа немесе фермер қожалығының басшысы және (немесе) мүшелері өз өндірісі процесінде пайдаланылатын ауыл шаруашылығы өнімі бойынша көлік құралдарына салық төлеуші болып табылмайтын мамандандырылған ауыл шаруашылығы техникалары тізбесі</p>		
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ауыл шаруашылығы мақсатында сүт немесе су тасымалдауға арналған цистерна-автомобильдер. 2. Ветеринарлық қызметтің автомобильдері. 3.Автозобиологиялық зертханалар. 4. Автокормовоздар. 5. Жүк тиегіштер. 6. Автожанармай құюшылар. 7. Тыңайтқыштар енгізуге арналған автомашиналар. 8. Ұшақтарды минералды тыңайтқыштармен және улы химикаттармен іске қосушы. 9.Бума қатарларын тасымалдаушылар. 10.Автотасымалдаушы. 11. Шың жинайтын машиналар. 12. АН-2 әуе кемесі-ауыл шаруашылығы. 13.Өздігінен жүретін орақтар. 14.Астық жинайтын комбайндар. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ауыл шаруашылығы мақсатында сүт немесе су тасымалдауға арналған цистерна-автомобильдер. 2. Ветеринарлық қызметтің автомобильдері. 3.Автозобиологиялық зертханалар. 4. Автокормовоздар. 5. Жүк тиегіштер. 6. Автожанармай құюшылар. 7. Тыңайтқыштар енгізуге арналған автомашиналар. 8. Ұшақтарды минералды тыңайтқыштармен және улы химикаттармен іске қосушы. 9.Бума қатарларын тасымалдаушылар. 10.Автотасымалдаушы. 11. Шың жинайтын машиналар. 12. АН-2 әуе кемесі-ауыл шаруашылығы. 13.Өздігінен жүретін орақтар. 14. Автомобильдер-Ауылшаруашылық 	

<p>15. Тракторлар, өздігінен жүретін шасси және жылжымалы энергетикалық құралдар.</p> <p>16. Жемшөп жинайтын комбайндар.</p> <p>17. Автомобильдер- Ауылшаруашылық машиналарын жөндеу және техникалық қызмет көрсету шеберханалары.</p> <p>18. Өздігінен жүретін шөп шабатын машиналар.</p> <p>19. Мылжың түзушілер.</p> <p>20. Жинау комбайндары</p>	<p>машиналарын жөндеу және техникалық қызмет көрсету шеберханалары.</p> <p>15. Өздігінен жүретін шөп шабатын машиналар.</p> <p>16. Мылжың түзушілер.</p>	
--	--	--

Қорытынды

Бұл мақалада Қазақстанның солтүстік өңірлерінің шағын қалалар призмасы арқылы даму ерекшеліктері қарастырылады.

Қазақстандық шаруашылық кешені соңғы жылдары қазіргі капитализм және әлемдік қоғамдастықтың тұрақты экономикалық өсу қарқынының жалпы үрдісін көрсете отырып, нарықтық экономиканың өндірістік қатынастары жүйесін қалыптастыру жағдайындағы экономикалық өзгерістердің қатал шындықтарына тап болды. Мұндай құбылыс үшін қазіргі әлемдік нарықтың қолайлы жағдайлары, сондай-ақ негізгі технологиялық инновациялар, экономика мен қоғамды ақпараттандыру, негізгі түрлердің шикізат экспортымен қатар адами капитал сапасының озық дамуы сенімді негіз болуға тиіс. Экономикалар арасындағы бәсекелестік тауарлар мен қызметтердің сапасы үшін бәсекелестіктен адам өмірі мен адам дамуының сапасы үшін бәсекелестікке ауысады, бұл прогрестің негізгі көзіне айналады.

Қазіргі жағдайда қалалардың өсуі мен дамуы — бұл өндірістік қатынастардың сапалы жаңа деңгейіндегі өндірістік күштер эволюциясының тарихи табиғи процесі, онда инновациялар, ғылым, білім беру шарттары және басқа адамдардың, бизнестің және мемлекеттің дамуына қажетті перспективалар шоғырланған және Қамтылған.

XX ғасырдың аяғында ТМД-ның көптеген шағын қалаларында кездесетін проблемалардың сәйкес келуі макро, мезо және микро өтпелі кезеңдерді көрсетеді. Өнеркәсіп өндірісінің құлдырауы, қала құраушы кәсіпорындардың жабылуына байланысты жұмыссыздықтың өсуі, тұрғын үй-коммуналдық функциялардың нашарлауы, еңбекке қабілетті халықтың кетуі, бүгінгі таңда 21 ғасырда кездесетін ұқсас проблемалар, экономикалық дамудың шикізаттық бағыты, өндірушілердің тауарларының бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі. Қазақстан мен Ресейдің шағын қалаларындағы ахуалды талдау Қазақстанда және Ресейдің шағын қалаларында қалалық инфрақұрылымның дамуы артта қалып отырғанын көрсетеді.

Қалалық экономиканың инфрақұрылымы, ең алдымен оның тұрғын үй-коммуналдық саласы әлеуметтік-экономикалық жүйенің ең нәзік

құрылымдарының бірі болып табылады. Екінші жағынан, бұл әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық факторы. Сондықтан тиімді жұмыс істейтін тұрғын үй-коммуналдық шаруашылықты құруға байланысты проблемаларды шешу халықаралық стандарттарға сәйкес азаматтардың өмір сүру, жұмыс істеу және демалу жағдайларын қамтамасыз ету тұрғысынан ерекше өзектілікке ие болады, сондай-ақ тұтастай алғанда қаланың теңгерімді дамуында маңызды рөл атқарады.

Қорытындылай келе, Солтүстік Қазақстанның шағын қалаларының өзіндік ерекше сипаты мен сүйкімділігі бар екенін атап өткен жөн. Бұл дәстүрлер мен қазіргі заман біріктірілген нағыз мәдени және тарихи қазына.

Көлемі мен аздығына қарамастан, аймақтың шағын қалалары экономика мен дамудың маңызды орталықтары болып табылады. Жергілікті халықты жұмыспен және өркендетумен қамтамасыз ететін көптеген кәсіпорындар мен мекемелер бар.

Сонымен қатар, Солтүстік Қазақстан өзінің табиғи сұлулығымен және бірегей табиғи ресурстарымен танымал. Аймақтың шағын қалалары әсем ормандармен, өзендермен және көлдермен қоршалған, бұл оларды туристер мен ашық ауада әуесқойлар үшін ерекше тартымды етеді.

Жалпы, Солтүстік Қазақстанның шағын қалалары өңірдің тарихымен, мәдениетімен және табиғи байлығымен танысқысы келетіндер үшін тамаша мүмкіндік ұсынады. Туризм мен экономиканы дамыту үшін үлкен әлеуетке ие бұл қалалар болашақта өмір сүру және бизнес жүргізу үшін одан да тартымды орындарға айналуы мүмкін.

Ұсыныстар:

1) Ауыл шаруашылығы өнімдерін терең өңдеу тетігін енгізу арқылы Солтүстік Қазақстан экономикасын әртараптандыру. Бұл бағыт бізге келесі мүмкіндіктерді береді: Өнеркәсіпті дамыту: астықты терең өңдеу ұн, крахмал, қант, май, алкоголь, жем және басқа ингредиенттер сияқты астық негізіндегі өнімдердің кең ауқымын шығара алатын өнеркәсіптік кәсіпорындарды құруға және дамытуға ықпал етеді. Бұл өндіріс орындарының өсуіне және жаңа жұмыс орындарының пайда болуына әкелуі мүмкін; Қосылған құнның артыуы: астықты терең өңдеу қосылған құны жоғары өнімдерді алуға мүмкіндік береді. Мысалы, астықтан сироптар, эмульгаторлар немесе бояғыштар сияқты тамақ өнеркәсібіне арналған арнайы ингредиенттерді алуға болады. Бұл өнімнің құнын арттыруға және жоғары пайда алуға мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығы секторын одан әрі дамыту: астықты терең өңдеу аймақтағы ауыл шаруашылығы секторының дамуына ықпал етуі мүмкін. Қайта өңдеу үшін дәнді дақылдарға сұраныстың артуы егістік алқаптарын ұлғайтуды, заманауи технологияларды енгізуді және өнімділікті арттыруды қоса алғанда, ауыл шаруашылығының дамуын ынталандыруы мүмкін.

2) Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің Орынбасары - Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 23 ақпандағы № 86 бұйрығында көрсетілген мамандандырылған ауыл шаруашылығы техникасының тізбесіне өзгерістер енгізу арқылы ауыл шаруашылық техникасына салық енгізу арқылы жергілікті бюджет кірісін артыру;

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты <https://www.akorda.kz/>. Жүгінген күн 2022.12.14
- 2 Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы <https://stat.gov.kz/>. Жүгінген күн 2023.04.25
- 3 Рау А.П. Социально-хозяйственные системы малых городов. .: Издательство РАГС. -2007.
- 4 Баймуратов У.Б. Развитие и размещение промышленности в малых и средних городах Казахстана. –Алма-Ата:Наука , -1988.
- 5 Колосов А.В. Устойчивое развитие хозяйственных систем: Учебное пособие. – М.: Издательство РАГС. -2005.
- 6 Кушилини В.И. Движущие силы эволюции национальной экономики. //Экономист. -2003.
- 7 Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі 2021 – 2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000732>. Жүгінген күн 2023.02.10
- 8 «Астық туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 19 қаңтардағы №143 Заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000143>. Жүгінген күн 2023.01.07
- 9 Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
- 10 Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учебник для вузов. – Изд. 2-е. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.
- 11 Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің Орынбасары - Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 23 ақпандағы № 86 бұйрығы <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000019920>. Жүгінген күн 2022.12.21

